

HANNA OLCZAK, DARIUSZ KRASNODĘBSKI

WCZESNOŚREDNIOWIECZNE MIEJSCE KULTU I OSADA W MOŁOCZKACH, POW. BIELSK PODLASKI, WOJ. PODLASKIE

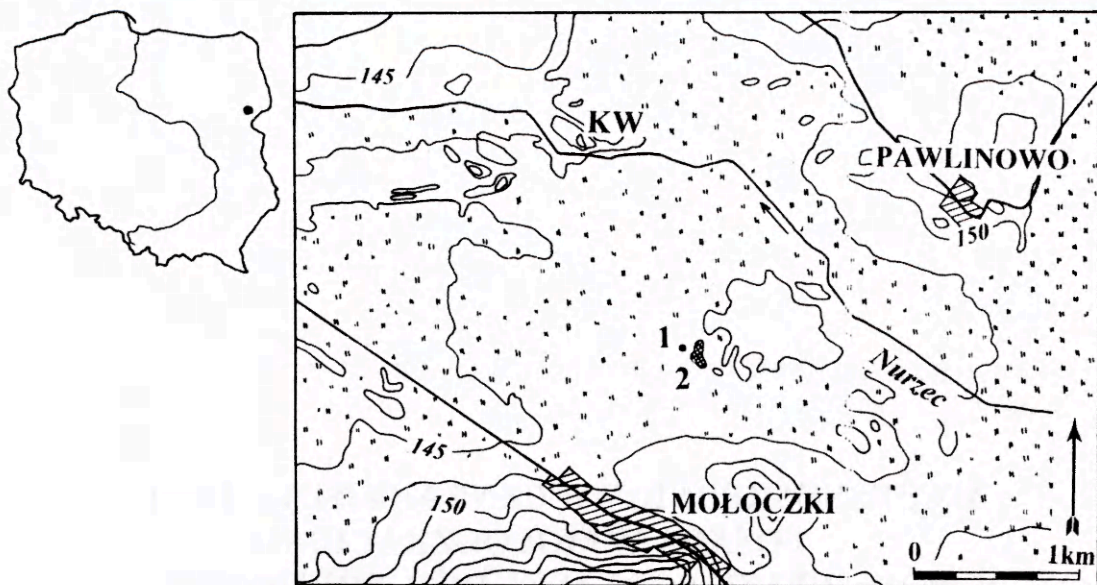
„Grodzisko”¹ (stan. 1) i osada (stan. 2) położone są w odległości ok. 1,5 km na północ od wsi, ok. 200 metrów na zachód od drogi z Mołoczek do Pawlinowa. Znajdują się one na niewielkim piaszczystym wyniesieniu, otoczonym przez podmokłe łąki związane z rozlewiskiem rzeki Nurzec, przepływającej w odległości ok. 300–400 m na północ (ryc. 1: 1). Na stanowiskach tych nie prowadzono wcześniej badań wykopaliskowych ani powierzchniowych (AZP 48–87). Krótka wzmiankę o stanowisku 1 zamieściła K. Musianowicz (1960, s. 224), która przytoczyła jego lokalną nazwę — „Łysa Góra”². Podczas penetracji najbliższej okolicy „grodziska” wiosną 1997 r., na polu ornym znajdującym się w odległości ok. 50 m na wschód, odkryto kilka dużych plam czarnej ziemi. Znalezione fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej wskazywały na istnienie w tym miejscu osady, którą uznano za naturalne zaplecze dla „grodu-strażnicy”.

Badania wykopaliskowe przeprowadzone zostały latem 1997 r., w ramach programu „Polska doby Zjazdu Gnieźnieńskiego”, finansowanego przez Komitet Badań Naukowych³. Jego celem na terenie Podlasia było wstępne rozpoznanie gro-

¹ Terminu tego użyto jedynie w celu określenia morfologii opisywanych struktur. Jak wynika z dalszej części tekstu nie odnosi się on do funkcji obiektu.

² W Dziale Dokumentacji Naukowej PMA w Warszawie znajduje się pismo, które napłynęło w 1954 z Muzeum Narodowego w Warszawie, informujące o zagrożeniu grodziska przez prace melioracyjne. Podano tu też informację, że na stanowisku znajdowane są zabytki kultury łuzyckiej. Być może do tego stanowiska odnosi się krótka wzmianka u Pokrovskiego (1895, s. 123) o okrągłym nasypie o średnicy ok. 17 m, na którym podczas orki znajdowano ludzkie (*sic!*) kości.

³ Dodatkowe fundusze otrzymano od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku. Wstępne sprawozdanie z tych prac por. Krasnodębski 2000.

Ryc. 1: 1. Mołoczki, st. 1 i 2. Lokalizacja stanowiska. KW — lokalizacja grodziska w Krasnej Wsi. Rys. D. Krasnodebski

Fig. 1: 1. Mołoczki, Sites 1 and 2. Location of the sites. KW — location of the hillfort in Krasna Wieś. Drawn by D. Krasnodebski

dzisk znajdujących się w miedzyrzeczu górnej Narwi i środkowego Bugu⁴. Wzięli w nich udział autorzy opracowania oraz archeolodzy z Instytutu Historii Narodowej Akademii Nauk Białorusi w Mińsku, Uniwersytetu im. Janka Kupały w Grodnie oraz Ukraińskiej Akademii Nauk ze Lwowa. Badania miały charakter ratowniczy. Wykopem o powierzchni 1 ara objęto jedynie centralną część stanowiska 1, gdzie znajdowały się rozkopane przez ludzi dwie lisie nory. Podobny wykop założono również na osadzie, w odległości ok. 85 m na wschód od „grodziska”.

1. STANOWISKO 1

1.1. Morfologia i stratygrafia

Stanowisko znajduje się na naturalnym wyniesieniu, zorientowanym wzdłuż osi wschód-zachód i otoczonym ze wszystkich stron podmokłymi łąkami. Usytuowany na nim obiekt ma wymiary ok. 45 x 35 m (ryc. 1: 1, 2; 2). Jego zewnętrz-

⁴ W ramach tego samego projektu badawczego autorzy przeprowadzili także badania na grodziskach w Klukowiczach, Krasnej Wsi i Paszkowszczyźnie oraz osadzie w Bobrowce. Pełne opracowanie wyników badań ukaże się w przygotowywanej w IAE PAN monografii podlaskich grodzisk.

Ryc. 1: 2. Mołoczki, st. 1 i 2. Widok z lotu ptaka. Fot. D. Krasnodebski

Fig. 1: 2. Mołoczki, Sites 1 and 2. Aerial view of the sites. Photo. D. Krasnodebski

Ryc. 2. Mołoczki, st. 1. Widok ogólny od wschodu. Fot. D. Krasnodębski
Fig. 2. Mołoczki, Site 1. General view of the site from the east. Photo. D. Krasnodębski

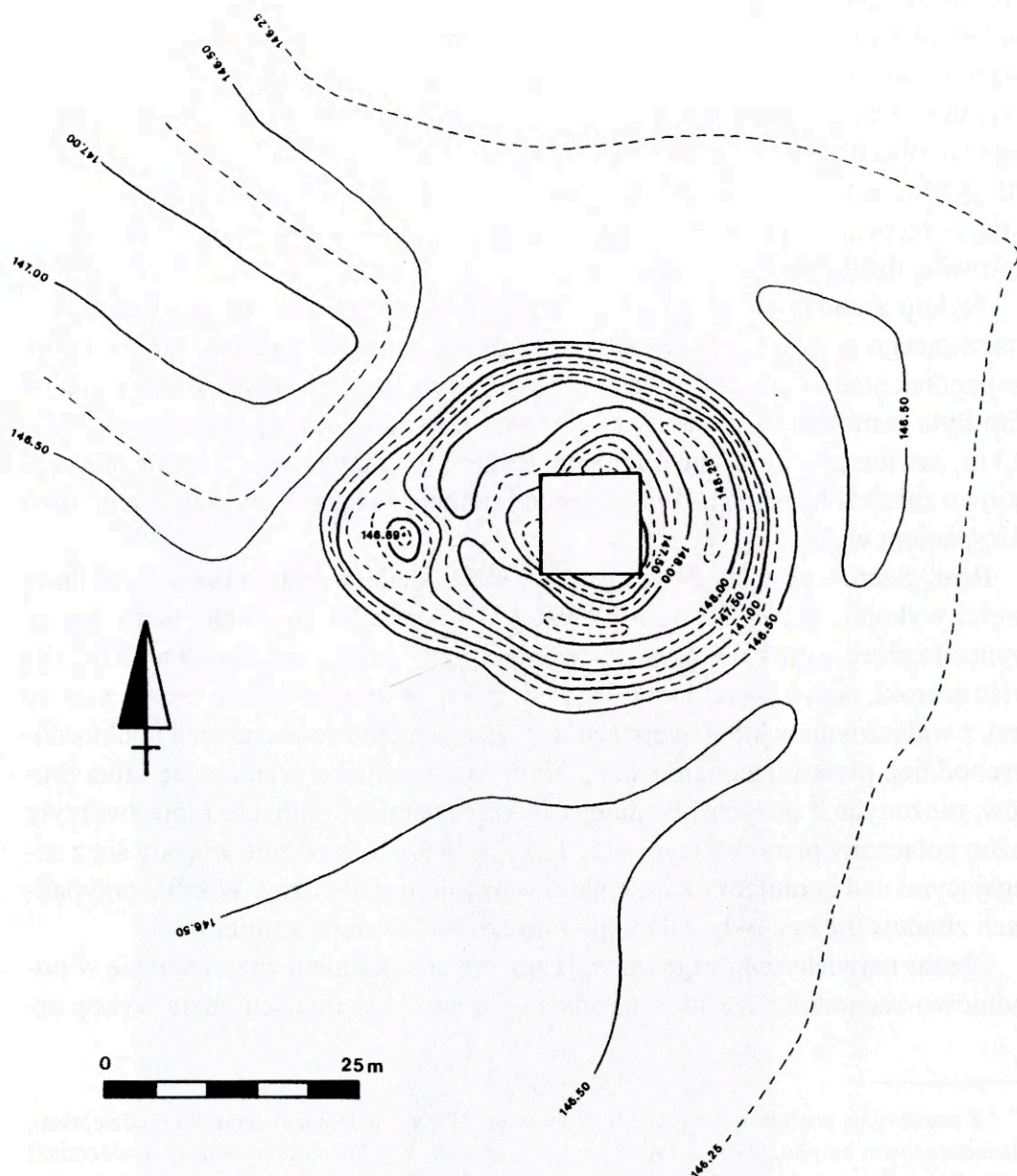
ną część stanowi pierścieniowaty wał o wysokości ok. 2 m (mierząc od poziomu otaczających łąk) i szerokości dochodzącej do 12 m. Od strony zachodniej wał jest nieco niższy i rozdziela się, tworząc dodatkowy nasyp o szerokości ok. 5 m. W centralnej części „grodziska” usytuowany jest niewielki, płaski pagórek, tworzący wewnętrzny plac o średnicy ok. 8 m, zniszczony przez wspomniane wyżej lisie nory i dodatkowo rozkopany przez ludzi. Pomiedzy nim a wałem znajduje się rów, obecnie porośnięty trzciną. Otacza on z trzech stron: od północy, wschodu i południa, wewnętrzny pagórek. Widoczne na koronie wałów ślady orki wskazują, że teren „grodziska” jeszcze niedawno objęty był, najprawdopodobniej krótkotrwałą, działalnością rolniczą.

Wykop archeologiczny objął obszar wewnętrznego pagórka, znaczną część otaczającego go rowu oraz obrzeża rozsypiska wału. W trakcie badań ustalono, że pagórek stanowi nienaruszoną część naturalnego wzniesienia. Zachowana na nim była jasnobrązowa warstwa humusu pierwotnego, o miąższości ok. 0,2–0,3 m, zawierająca nieliczne fragmenty ceramiki pradziejowej⁵. Została ona częściowo zniszczona przez późniejsze prace ziemne, związane z wykopaniem rowu i usypaniem wału.

Rów. Szerokość wewnętrznego rowu dochodziła w południowo-zachodniej części wykopu do ok. 2,5 m, a głębokość, w stosunku do środka wzniesienia, wynosiła przeciętnie ok. 0,5 m, zaś w południowej części sięgała 0,9 m. Rów był więc szeroki, dosyć płytki i miał łagodnie nachylone ściany boczne oraz płaskie dno, z widocznymi w kilku miejscach, w części południowo-zachodniej i północno-wschodniej, płytkimi zagłębieniami. Na jego wypełnisko składało się kilka bruków, ułożonych z dużych i średniej wielkości kamieni polnych, które tworzyły luźno połączony pierścień (ryc. 4, 5: 1; 5: 2). Bruki te wyraźnie wiązały się z załegającymi nad i pomiędzy kamieniami warstwami spalenizny. W kilku przypadkach zbudowane one były z dwu lub nawet trzech warstw kamieni.

Obszar największego zagęszczenia spalenizny i kamieni znajdował się w południowo-zachodniej części przebadanego obszaru, w miejscu gdzie wykop ar-

⁵ Z warstwy tej pochodzą 4 fragmenty grubościennej, ręcznie lepionej ceramiki pradziejowej, o jasnobrązowej barwie, gruboziarnistej domieszce i gładkiej lub chropowatej powierzchni, w tym fragment esowatego wylewu. Pojedynczy fragment podobnej ceramiki uzyskano z warstw osypiskowych wału. Materiał ten, podobnie jak znalezione na terenie stanowiska 4 zabytki krzemienne (w tym skrobacz i rdzeń), należy datować na schyłek neolitu lub początek epoki brązu. Dowodem na istnienie osadnictwa pradziejowego na tym terenie jest ponadto 27 fragmentów ceramiki, w tym wylew zdobiony wzorem stempelkowym, pochodzących ze stanowiska 2. Są to ułamki naczyń grubościennych, o pomarańczowej lub jasno brązowej barwie i domieszce ze średnio-i gruboziarnistego tłuczni, zwykle o wygładzonej, wyjątkowo obmazywanej powierzchni. Dwa fragmenty mają poziome listwy, charakterystyczne dla naczyń kultury trzcinieckiej. Ze stanowiska 2 pochodzi również kilka narzędzi krzemienych.

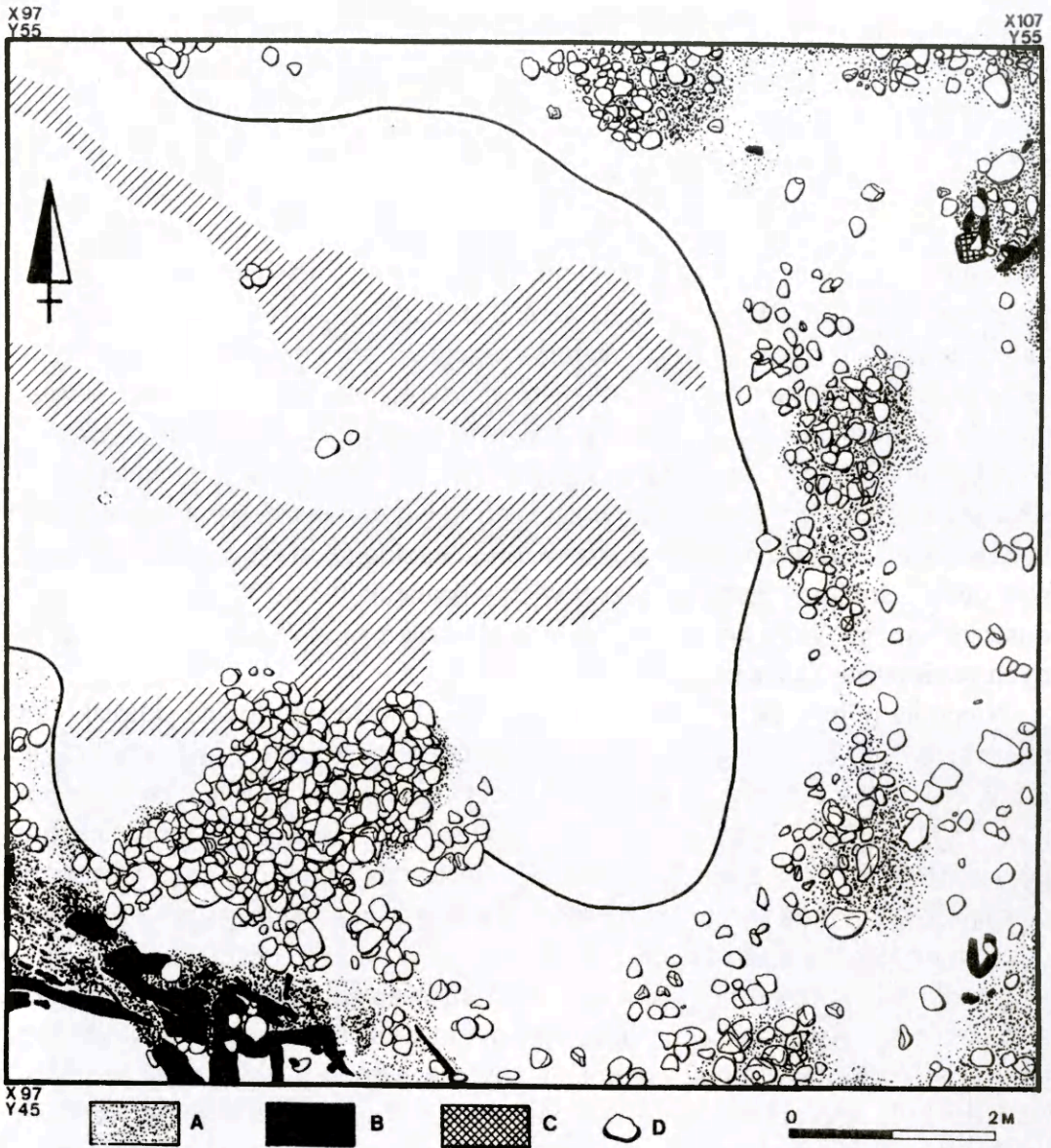

Ryc. 3. Mołoczki, st. 1. Plan warstwicy stanowiska z zaznaczeniem przebadanego obszaru.

Rys. H. Olczak

Fig. 3. Mołoczki, Site 1. Elevation plan of the site with excavated area.

Drawn by H. Olczak

Ryc. 4. Mołoczki, st. 1. Plan wykopu z widocznymi brukami oraz spalonym drewnem.
 A — węgle drzewne, B — spalone i niespalone drewno, C — dół postłupowy, D — kamienie.

W środkowej części zakreślowano obszar zniszczony przez lisie nory. Rys. H. Olczak
 Fig. 4. Mołoczki, Site 1. Plan of the excavation trench with pavements and burnt wood.

A — charcoal, B — burnt and not burnt wood, C — post hole, D — stones.

Hachure in the center indicates the area damaged by animals (fox holes). Drawn by H. Olczak

cheologiczny wchodził najdalej w obrys wału (ryc. 6). Całkowita miąższość zalegających w tym miejscu warstw kulturowych (wraz z warstwami osypiskowymi z wału) dochodziła do ok. 1,2 m. Na dnie rowu, w miejscu, gdzie jego głębokość była największa, zalegała warstwa przesyconej wodą brązowo-szaro-oliwkowej ziemi i jasnego piasku spływowego (j. s. 17), przykrywająca luźno leżące duże kamienie. Występowały w niej liczne węgle drzewne oraz nie-spalone, dobrze zachowane lub częściowo rozłożone drewno. Znalaziono tu m.in. kilkanaście kawałków drewna brzozonego z korą oraz dobrze zachowany fragment sosnowej deski⁶. Z warstwy tej pochodzi pojedynczy fragment ceramiki wczesnośredniowiecznej oraz fragmentarycznie zachowany garnek z tego samego okresu (ryc. 9: 1; 10). Bezpośrednio nad tą warstwą, a częściowo również i na calcu, zalegała warstwa beżowo-szarego, przeprażonego piasku (j. s. 73) o miąższości dochodzącej do ok. 0,4 m, w której znalaziono 7 fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej. Znajdowały się w niej duże kamienie, spalone lub nadpalone drewno, węgle drzewne oraz plamy popiołu. Leżące w pobliżu kamienie nosiły ślady silnego działania ognia. Analiza gatunkowa drewna wskazuje na występowanie prawie wyłącznie bierwion i desek uzyskiwanych z pni i konarów dębu o średnicy przekraczającej w chwili ścięcia 0,3 m. W układzie drewna dostrzec można ślady konstrukcji składającej się z pionowych belek, połączonych poziomymi deskami (ryc. 6).

Nieco na północ od warstw spalenizny znajdowało się główne skupisko kamieni (j. s. 13). Tworzyły one bruk o nieregularnym kształcie i wymiarach ok. 3,5 x 2–3 m, składający się z dwóch, miejscami zaś trzech warstw kamieni (ryc. 7: 1). Ułożony był on zarówno na południowym stoku centralnego placu, jak i w rowie. Północna jego część została zniszczona przez lisie nory. Przestrzeń pomiędzy kamieniami wypełniała warstwa szarego, przepalonego piasku, zawierająca niewielką ilość drobnych węgli.

Podobne skupiska kamieni odkryto również w innych częściach rowu, nigdzie jednak nie wystąpiła tak duża ilość spalenizny i czytelny układ drewna. Przy północnej krawędzi wykopu usytuowany był mały bruk (j. s. 8), w którym część kamieni była przepalona lub okopcona (ryc. 7: 3). Kamienie znajdowały się w układającej się w kształt okręgu warstwie szarej ziemi (j. s. 11) o miąższości ok. 0,1 m, zawierającej drobne węgle. Zarówno bruk, jak i warstwa spalenizny wychodziły poza północną granicę wykopu. W warstwie znalaziono fragment ceramiki średniowiecznej.

Nieco na wschód od tego bruku znajdowała się następna grupa kamieni, spośród których część również nosiła ślady działania ognia. Pomiedzy nimi zalegały

⁶ Analizę gatunkową drewna wykonała mgr Maria Michniewicz z Centralnego Laboratorium IAE PAN w Warszawie.

Ryc. 5: 1. Mołoczki, st. 1. Bruki. Widok od wschodu. Fot. O. Osaulczuk
Fig. 5:1. Mołoczki, Site 1. View from the east. Photo. O. Osaulczuk

Ryc. 5: 2. Mołoczki, st. 1. Bruki. Widok od południowego-wschodu. Fot. O. Osaulczuk
Fig. 5:2. Mołoczki, Site 1. View from the south-east. Photo. Osaulczuk

Ryc. 6. Mołoczki, st. 1. Spalona konstrukcja w południowo-zachodnim narożniku wykopu.

Fot. O. Osaulczuk

Fig. 6. Mołoczki, Site 1. Burnt construction in the southwestern corner of the excavation trench.

Photo. O. Osaulczuk.

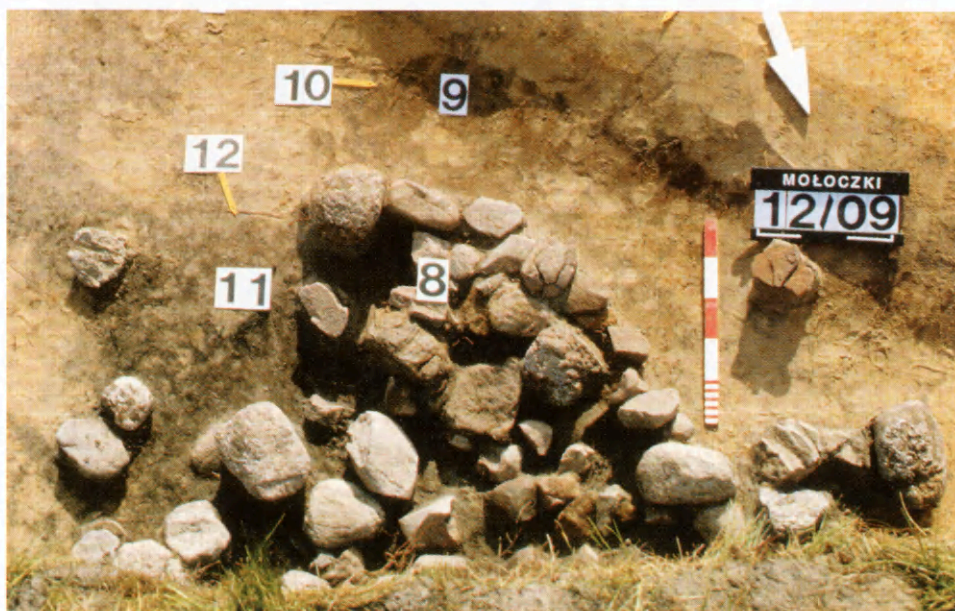
Ryc. 7: 1. Mołozki, st. 1. Bruk 13 w południowo-zachodnim narożniku wykopu. Fot. O. Osaulczuk
Fig. 7: 1. Mołozki, Site 1. Pavement 13 in the southwestern corner of the excavation trench. Photo. O. Osaulczuk.

Ryc. 7: 2. Mołoczki, st. 1. Bruk 8 i 14 w północno-wschodnim narożniku wykopu.

Fot. O. Osaulczuk

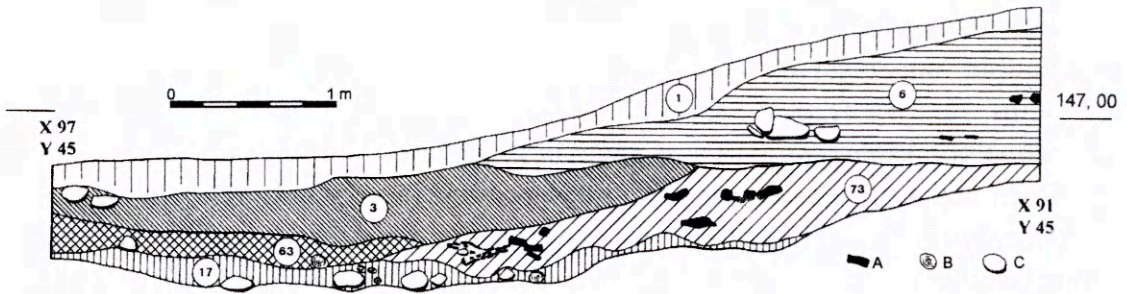
Fig. 7:2. Mołoczki, Site 1. Pavement 8 and 14 in the northeastern corner of the excavation trench. Photo. O. Osaulczuk

Ryc. 7: 3. Mołoczki, st. 1. Bruk 8, warstwa 11 przy północnym profilu wykopu.

Fot. A. Medvedev

Fig. 7:3. Mołoczki, Site 1. Pavement 8, layer 11 near the northern cross-section of the excavation trench. Photo. A. Medvedev

Ryc. 8. Mołoczki, st. 1. Część profilu południowego. 1 — ciemnoszaro-brunatna i brunatno-szara piaszczysta ziemia — humus zalegający na całej powierzchni wykopu; 3 — czarna ziemia z drobkami białego piasku, warstewkami torfopodobnymi i dużymi kamieniami; 6 — brunatna ziemia z niewielką ilością węgielków drzewnych i wytrąceń żelazistych; 17 — ciemnobrązowo-oliwkowo-szara, błotnista ziemia, przemieszana z kremowo-szarym piaskiem i węgielkami drzewnymi, zawierająca duże kamienie; 63 — intensywnie ciemnobrązowo-ciemnoszara ziemia, przechodząca w szarą, z drobkami żółtego i beżowego piasku, z maleńkimi rdzawymi plamkami oraz bardzo drobnymi węgielkami drzewnymi i skupiskami węgielków w niższej strefie; 73 — szary piasek, przechodzący w jasnoszary, z niewielką ilością drobnych węgielków drzewnych oraz białymi i jasnobieżowymi plamami popiołu.

A — drewno spalone, B — drewno niespalone. C — kamienie. Rys. H. Olczak

Fig. 8. Mołoczki, Site 1. Section of the southern cross-section. 1 — dark brown and gray-brown sandy soil-humus on the whole surface in the excavation trench; 3 — black soil with white sandy particles, peat-like layers and a big stones; 6 — brown soil with small amount of charcoal and ferruginous precipitation; 17 — dark brown-olive-gray muddy soil mixed with gray-cream-colored sand and charcoal and big stones; 63 — very dark brown-gray to gray soil with particles of yellow and light brown sand and tiny charcoal pieces in the lower part; 73 — gray to light gray sand with small amount of charcoal and whit and light brown ash spots.

A — burnt wood, B — wood not burnt, C — stones. Drawn by H. Olczak

warstwy przeprażonego, beżowego i szarego piasku o miąższości ok. 0,1–0,15 m, zawierające drobne węgle oraz niewielkie kawałki bierwion. W sąsiedztwie tego skupiska odkryto wykopane w calcu zagłębienie o głębokości dochodzącej do 0,45 m, wychodzące poza wschodnią granicę przebadanego obszaru. W jego centrum znajdował się czworokątny dół po słupie o wymiarach 0,3 x 0,3 m. Na stropie obiektu zalegało kilka dużych i średniej wielkości kamieni, pod nimi zaś cienka warstwa węgla drzewnych i spalonych bierwion, wymieszanych z przeprażonym beżowym piaskiem, w którym znaleziono 2 fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej. Z wypełniającej dno zagłębienia błotnistej ziemi pochodzą niewielkie kawałki rozłożonego drewna, m. in. brzożowego.

Na południowy-wschód od tego obszaru, we wschodniej części rowu, wystąpiły 3 bruki składające się z luźno ułożonych kamieni i związana z nimi warstwa szarego, przeprażonego piasku o miąższości ok. 0,15 m (ryc. 7: 2). Zawierała ona nieco mniejszą ilość drobnych węgielków drzewnych, niż to miało miejsce w przypadku wyżej opisanych warstw spalenizny. Nieliczne fragmenty spalone-

go drewna uzyskane z tej części rowu pochodziły z pnia dębu. W południowo-wschodnim narożniku wykopu znajdowały się luźno leżące kamienie, a pomiędzy nimi warstwa beżowo-szarego przepalonego piasku, o miąższości ok. 0,1 m, nasycona popiołem i węgielkami drzewnymi, z kilkoma niewielkimi bierwionami. Pochodzi z niej pojedynczy fragment ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Na całym obszarze przebadanej części rowu, ponad brukami i związanymi z nimi warstwami spalenizny, odłożyła się warstwa czarno-szarej ziemi (j. s. 63), z dużą ilością plamek jasnego piasku (popiołu?) i drobnymi węgielkami drzewnymi. Miejscami, jak np. w najbardziej obniżonej południowej części rowu, warstwa miała barwę brązową i była bardziej błotnista. W kilku miejscach znajdowały się w niej warstewki torfu. Jej miąższość wahała się od 0,05 do 0,3 m. Największą miąższość, jak również nasycenie węgielkami, warstwa osiągnęła w miejscach zalegania kamiennych bruków oraz w południowo-zachodniej części wykopu. Pochodzą z niej 4 fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Ponad warstwą 63 odłożyła się warstwa czarnej ziemi (j. s. 3) z drobinkami białego piasku, warstewkami torfopodobnymi i miejscami soczewkowatymi warstewkami jasnego piasku. Sporadycznie, szczególnie w południowo-zachodniej części wykopu, wystąpiły w niej drobne węgielki. Miąższość warstwy wynosiła przeciętnie ok. 0,15–0,3 m, a w części południowej, gdzie rów był najgłębszy, a teren najbardziej podmokły, dochodziła do 0,4 m. W tym miejscu miała ona torfiasto-błotnisty charakter. Warstwa ta powstała najprawdopodobniej głównie w wyniku naturalnych procesów akumulacyjno-denudacyjnych, zachodzących po opuszczeniu stanowiska. Znalaziono w niej fragment ceramiki wczesnośredniowiecznej oraz kilkanaście fragmentów naczyń nowożytnych⁷.

Osypisko wału. Z uwagi na fakt, że wykop objął jedynie fragment wewnętrznej podnóża wału, nie można wiele powiedzieć o jego konstrukcji. Stwierdzono, że wczesnośredniowieczne warstwy spalenizny i obrzeża powstałej później czarnej warstwy (j. s. 3) przykryte były częściowo ziemią, która osypała się z wyższych partii wału (ryc. 8). Były to soczewkowate, na przemian leżące warstwy szaro-brunatnej i brązowej piaszczystej ziemi. W południowo-zachodnim narożniku wykopu miąższość odkrytych warstw osypiskowych (j. s. 6) dochodziła do ok. 0,6 m, na pozostałym obszarze była nieco mniejsza. Niektóre z warstewek zawierały drobne węgle drzewne. Większe fragmenty spalonego drewna (deska) oraz kamienie polne, występujące w północno-zachodniej części wykopu, mogą sugerować istnienie na koronie wału drewnianej konstrukcji. Z warstw osy-

⁷ W warstwie 3 oraz warstwach osypiskowych wału znalaziono ogółem 23 fragmenty ceramiki nowożytnej (pochodzące z co najmniej 4 naczyń, w tym dwu kubków) oraz 16 fragmentów misy. Wszystkie ułamki pochodzą z cienkościennych naczyń wypalonych w atmosferze redukcyjnej. Na jednym fragmencie zachowały się ślady glazury.

piskowych wału pochodzi fragment ceramiki pradziejowej, 2 fragmenty ceramiki średniowiecznej oraz równie nieliczne fragmenty ceramiki nowożytnej.

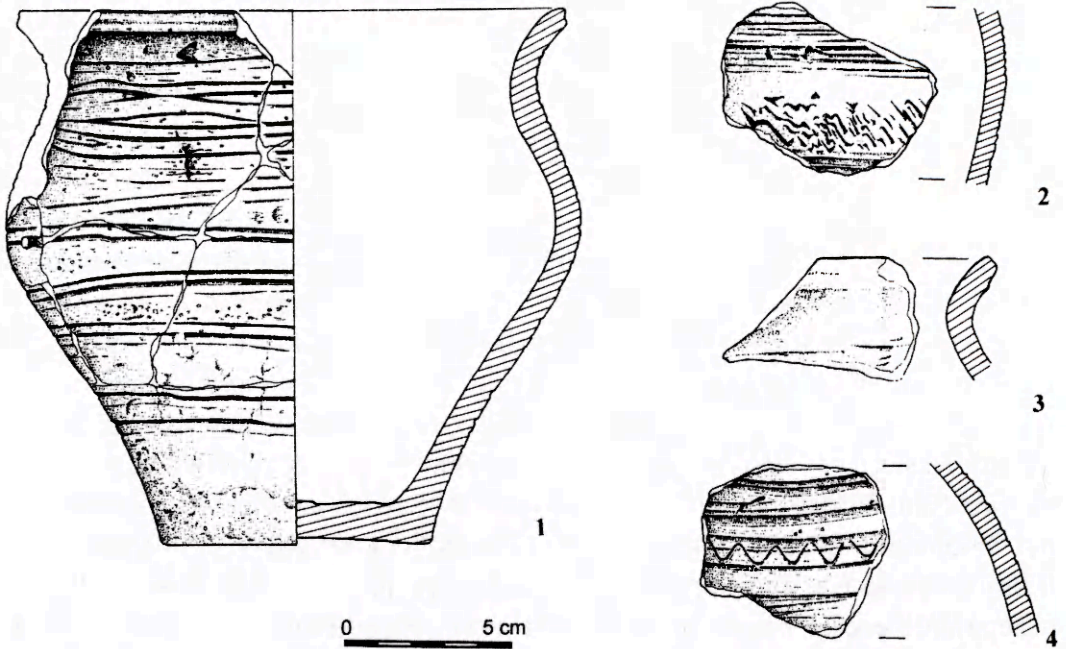
1.2. Wnioski dotyczące stratygrafii

Wyniki badań przeprowadzonych na terenie „grodziska” pozwalają wydzielić następujące etapy jego użytkowania. Pierwsza faza związana jest z wykopaniem rowu wokół najwyższej części naturalnego wyniesienia, przez co powstał okrągły plac, a następnie usypaniem na zewnątrz rowu wału. Wysokość nasypu ziemnego dochodziła pierwotnie do co najmniej 3–3,5 m (przy obecnie zachowanej wysokości mierzonej od dna rowu do stropu zachowanego wału wynoszącej 1,5–2,3 m). Następnym etapem było ułożenie na dnie rowu kamieni, tworzących luźny pierścień, na który składało się 5 (?) bruków. Szósty, największy, usytuowany był w południowo-zachodniej części wykopu, na wewnętrznej ścianie rowu i centralnym placu. Warstwy spalenizny zalegające pomiędzy i nad kamieniami oraz przepalenie części z nich świadczą o silnym i długotrwałym działaniu ognia. Nieco inny charakter mają prawdopodobnie spalone deski i belki, które odkryto w południowo-zachodniej części wykopu. Ich układ wskazuje, że mogą stanowić pozostałości płotu ustawionego pierwotnie na koronie wału, skąd osunął się do wnętrza rowu. Nie można jednak również wykluczyć, że płot znajdował się w rowie, po wewnętrznej stronie wału, chroniąc go przed osypywaniem (na co zdają się wskazywać widoczne w kilku miejscach zaburzenia układu stratygraficznego). Zniszczenie płotu nastąpiło w końcowym etapie użytkowania stanowiska, tuż przed jego porzuceniem. Uzupełniając przedstawione hipotezy wspomnieć należy, że nagromadzenie spalenizny może stanowić pozostałość po intencjonalnym paleniu drewna na szczycie wału. Po opuszczeniu obiektu nastąpiła akumulacja w rowie czarnej warstwy naturalnej (j. s. 3) oraz stopniowe osypywanie się ziemi z wału.

1.3. Materiał ceramiczny

Na wczesnośredniowieczny materiał zabytkowy znaleziony na stanowisku 1 składa się 19 drobnych fragmentów ceramiki oraz zachowany w znacznej części garnek (ryc. 9; 10). Ceramika pochodzi głównie z warstw spalenizny (11 fragmentów), błotnistej warstwy (j. s. 17) znajdującej się na dnie rowu (fragment i garnek) oraz warstwy 63 (4 fragmenty). Jeden fragment znaleziono w warstwie 3, a 2 pochodzą z osypiska wału.

Materiał ten cechuje znaczna fragmentacja i duży stopień erozji. Nie stanowi on jednolitego zbioru ceramicznego, głównie ze względu na znaczne zróżnicowanie pod względem technologii. Poszczególne fragmenty charakteryzują się

Ryc. 9: 1–4. Mołoczki, st. 1. Wybór materiału ceramicznego. Rys. H. Karwowska
 Fig. 9: 1–4. Mołoczki, Site 1. Selection of the Pottery material. Drawn by H. Karwowska

różnym stopniem obtaczania, począwszy od słabego obtoczenia jedynie górnej partii naczynia po stronie zewnętrznej, aż do silnie formującego obtoczenia obu powierzchni.

Wspomniany wyżej garnek (ryc. 9: 1; 10) znaleziony został w warstwie błota (j. s. 17) na dnie rowu. Ma on jasnobrązową barwę zewnętrzną i dwubarwny przełom. Masa ceramiczna użyta do jego ulepienia zawiera dużą ilość tłuczniac różnej granulacji, w tym gruboziarnistego. Wysokość naczynia wynosi około 16 cm, średnica wylewu 16 cm, średnica dna 8,2 cm, zaś średnica największej wydętości brzuśca dochodzi do około 17 cm. Wychylony na zewnątrz pionowo ścięty wylew jest lekko profilowany. Wklęsłe dno, mające po wewnętrznej stronie guzowate wybrzuszenie, wykonane zostało na dużej ilości podsypki z drobno- i średnioziarnistego tłuczniac. Widoczne są na nim ślady podważania, powstałe podczas zdejmowania naczynia z koła. Powierzchnia zewnętrzna garnka została słabo obtoczona w górnej części, natomiast w części przydennej jest nierówna i chropowata. Wylew obtoczono również po stronie wewnętrznej, natomiast na powierzchni wewnętrznej pozostałej partii naczynia widoczne są ślady łączenia wałków gliny oraz poziome i ukośne ślady wygładzania. Na ściankach garnka i na jego dnie zauważyć można odciski palców garncarza. Naczynie ozdobiono bardzo nieregularnymi, dosyć głębokimi żłobkami, pokrywającymi prawie całą jego wysokość. Na jego powierzchni widoczne są ślady okopcenia.

Z warstwy 73 pochodzi m.in. 5 fragmentów brzuśców o grubości 6–10 mm, należących do jednego naczynia, szaro-brunatnego o trójbarwnym przełomie (ryc. 9: 2). Naczynie ozdobione zostało żłobkami dookolnymi i wielokrotną linią falistą. Glinę schudzono bardzo dużą ilością tłucznia o różnej granulacji, ze znacznym udziałem grubych ziaren, które spowodowały spękanie powierzchni naczynia. Wszystkie fragmenty mają ślady obtaczania na obu powierzchniach. Inny obtoczony fragment brzuśca (ryc. 9: 4) znaleziony został wśród kamieni tworzących bruk 8. Ma on powierzchnię o barwie jasnobrazowej i dwubarwny przełom. Masa ceramiczna zawiera dużą ilość drobnego piasku i średnioziarnistego tłucznia. Fragment zdobią żłobki dookolne oraz pas pojedynczej linii falistej. Z warstwy 63 pochodzi obtaczany wylew, zaopatrzony w delikatny gzyms (ryc. 9: 3). Fragment ma jasnobrazową barwę i jednobarwny przełom, glina schudzona została różnoziarnistym tłuczniem. W dolnej części szyjki widoczne są ślady żłobków dookolnych. W warstwie 3 znaleziono fragment obtaczanego, wychylonego i pionowo ściętego wylewu. Ma on brunatną barwę i jednobarwny przełom, a jego masa ceramiczna zawiera drobno- i średnioziarnisty tłuczeń.

Ze zniszczonej części osypiska wału w południowo-zachodniej części wykopu pochodzi fragment lekko wklęsłego dna o jasnobrazowej barwie i dwubarwnym przełomie. Jego średnica wynosi 9 cm, grubość 7,5 mm, zaś grubość ścianek w części przydennej dochodzi do 13 mm. Dno uformowane zostało na podsypce z drobno- i średnioziarnistego tłucznia, z gliny schudzonej taką samą domieszką. Zewnętrzna i wewnętrzna powierzchnia dna zostały silnie obtoczone. Z warstw osypiskowych wału pochodzi również inny silnie obtoczony, ozdobiony żłobkami ciemnobrunatny fragment brzuśca, o jednobarwnym przełomie oraz drobno- i średnioziarnistej domieszce z tłucznia.

1.4. Funkcja i chronologia stanowiska

Wyniki badań wykopaliskowych skłaniają do ponownego przeanalizowania funkcji „grodziska” w Mołoczkach. Rodzaj znalezisk wskazuje, że nie był to raczej obiekt o charakterze militarnym lub osadniczym. Nie wystąpiło na nim uzbrojenie ani też, oprócz nielicznych fragmentów ceramiki, przedmioty codziennego użytku. Niewielkie rozmiary założenia wykluczają także funkcję refugialną, zaś na pozostawionym w centrum naturalnym wzniesieniu (*nota bene* „zmniejszającym” o prawie 1 m względną wysokość wałów) brak jest średniowiecznej warstwy kulturowej oraz śladów jakichkolwiek konstrukcji, np. wieży obronnej. Układ kamieni znalezionych u wewnętrznej podstawy wału nie wskazuje, by pochodziły one z jego licowania, a ich ułożenie na dnie rowu z całą pewnością jest intencjonalne. Jedynym wytłumaczeniem takich wyników badań, przy założeniu, że obiekt ten przygotowywany był do pełnienia funkcji obronnej, jest jego zniszcze-

nie i opuszczenie zanim budowa została zakończona. Zgromadzonych uprzednio w rowie kamieni nie zdążono ułożyć na licu wału, zaś spalone drewno stanowiło budulec nie dokończonej palisady. Bierwiona, poza nielicznymi wyjątkami, pochodziły z dębu nie zniszczonego przez rozkład mikrobiologiczny, co dowodzi, że ewentualna konstrukcja była krótkotrwała i została spalona niedługo po ustawieniu (Michniewicz 1997).

Wobec uzyskanych wyników badań autorzy zdecydowali się wysunąć hipotezę o sakralnym charakterze obiektu, chociaż zdają sobie sprawę, że może wydawać się ona ryzykowna i wywołać mniej lub bardziej uzasadnione komentarze krytyczne.

Ze względu na morfologię oraz strukturę nawarstwień „grodzisko” w Mołoczach posiada wiele cech charakterystycznych dla stanowisk typu *svjatilišče*, występujących na obszarze wschodniej Słowiańszczyzny, które interpretowane są jako pogańskie miejsca kultu (Sedov 1982, s. 261 nn.; Rybakov 1987, s. 213 nn.; Rusanova, Timoščuk 1993, *passim*; Słupecki 1994, s. 133 nn.). Jeśli chodzi o topografię i rozmiary, wschodniosłowiańskie *svjatilišča* stanowią bardzo zróżnicowaną grupę stanowisk. W zależności od ukształtowania terenu zakładane były zarówno na szczytach gór, jak również na piaszczystych wyniesieniach czy wyspach suchego łądu pośród bagien. Obok dużych świątyń o prawdopodobnie plemiennym charakterze, takich jak np. świątynia Peruna koło Nowogrodu Wielkiego (Sedov 1953, 92 nn.; tenże 1954, s. 105 nn.) czy święte miejsce na górze Bohut (Rusanova, Timoščuk 1986, s. 90 nn.; 1993, s. 20 nn.)⁸ znane są także niewielkie miejsca kultu służące zapewne lokalnym społecznościom. Do grupy tej zaliczyć można m.in. Verchovljany, położone ok. 100 km na północny wschód od Mołoczek (Zajkovskij 1993, s. 124; tenże 1998, s. 33 nn.)⁹. Stanowiska te kształtem nawiązują do grodzisk, najczęściej jednak posiadają niewielkie walory obronne. Charakteryzują się one obecnością centralnie usytuowanego, zwykle okrągłego placu o średnicy od 7 do około 25 m, otoczonego przez rów o płaskim dnie oraz wał ziemny (rzadziej dwa wały). W rowach zalegają warstwy spalenizny świadczące o długotrwałym i intensywnym paleniu ognia. Często powiązane są one z mniej lub bardziej regularnymi kamiennymi brukami. Podobne bruki i warstwy spalenizny znajdują się czasami również na szczycie wału. W warstwach spalenizny występują fragmenty ceramiki i kości zwierzęce, interpretowane jako pozostałości ofiar. Na wewnętrznym placu zwykle brak jest warstwy kulturowej, często natomiast w jego środkowej części notuje się występowanie

⁸ Wnikliwej analizie odkryć dokonanych na tym stanowisku dokonał W. Szymański (1995–96, s. 222 nn.).

⁹ Dalekich analogii do wschodniosłowiańskich *svjatilišč* dopatrzeć się można również na stanowiskach zachodniej Polski, por. Możdziej 2000, s. 158 nn.

niewielkich jam, w których, zdaniem badaczy, ustawione były drewniane lub kamienne posągi kultowe (Rusanova 1992, s. 58 nn.; Rusanova, Timoščuk 1993, s. 20 n., tab. 1 na s. 29).

Stanowisko w Mołoczkach posiada cechy *svjatilišč* o charakterze lokalnym. Zarówno jego topografia (położenie na naturalnym wyniesieniu wśród podmokłych łąk), jak i kształt (istnienie centralnego placu, wewnętrznego rowu i otaczającego cały kompleks wału) oraz skład warstw kulturowych (warstwy spalenizny i kamienne bruki) wskazują, że mamy do czynienia z podobnym do wyżej opisanych miejscem kultu. Znalezione na stanowisku bruki prawdopodobnie pełniły funkcję palenisk, związanych z rytualnym rozpaleniem ognia. Szczególne znaczenie zyskuje w tym kontekście położony na obrzeżu wewnętrznego placu duży i wielowarstwowy bruk 13. Ze względu na swe rozmiary i lokalizację w pobliżu środka wewnętrznego placu można przypuszczać, że jego przeznaczenie mogło być nieco inne niż to było w przypadku pozostałych bruków. Niestety ze względu na zniszczenie tej części stanowiska nie można było stwierdzić, czy w jego sąsiedztwie znajdowały się jakieś inne konstrukcje. Spalone drewno z południowo-zachodniej części wykopu można interpretować jako pozostałości otaczającego okrąg kultowy płotu. Dowody na stosowanie podobnych rozwiązań pochodzą ze stanowiska Chodosoviči, położonego w dorzeczu górnego Dniepru (Kuza, Solov'eva 1972, s. 146 nn.; Sedov 1982, s. 287, ryc. 5).

Małe rozmiary założenia sakralnego w Mołoczkach sugerują, że była to prawdopodobnie świątynia o charakterze lokalnym, związana z pojedynczą osadą wiejską lub kilkoma najbliższymi położonymi osadami. Dziwi jednak brak typowego dla tych stanowisk nasycenia warstw kulturowych kośćmi zwierzęcymi i fragmentami ceramiki. Fakt ten można przypisać z jednej strony niewielkiemu znaczeniu i prawdopodobnie krótkiemu okresowi użytkowania okręgu kultowego, o czym zdaje się świadczyć nieznaczna miąższość warstw spalenizny, z drugiej zaś różnicom lokalnym w rozmieszczeniu konstrukcji przeznaczonych do składania ofiar. W przypadku niektórych stanowisk kamienne bruki z warstwami spalenizny i znaleziskami interpretowanymi jako pozostałości ofiar odkryto również na szczytach wałów (Rusanova, Timoščuk 1993, s. 21).

Z dużym prawdopodobieństwem można zatem przyjąć, że w przypadku stanowiska 1 w Mołoczkach określenie „grodzisko” powinno zostać zastąpione nazwą „miejsce kultu” lub zgodnej z terminologią rosyjską *gorodišče-svjatilišče*¹⁰.

¹⁰ Być może podobnego zabiegu trzeba będzie dokonać w przypadku położonego nad Narwią grodziska w Zajączkach, gm. Juchnowiec Kościelny. Materiały z badań przeprowadzonych na tym stanowisku są w trakcie opracowywania.

Nieliczny materiał ceramiczny ze stanowiska nie dostarcza wielu informacji datujących. Zarówno technologia, jak i kształt oraz zdobienie znalezionej na dnie rowu garnka (ryc. 9: 1; 10) nawiązują do naczyń datowanych na schyłek starszej fazy wczesnego średniowiecza (IX–X w.). Jednak mało zaawansowana technologia nie wyklucza jego późniejszej proveniencji. Na wielu stanowiskach, zwłaszcza wiejskich, zaobserwowano współwystępowanie naczyń ręcznie lepionych i silnie obtaczanych jeszcze w młodszej fazie wczesnego średniowiecza (Kurnatowska 1973, s. 435 nn.). Pozostały materiał ceramiczny, ze względu na niewielką liczebność i znaczne rozdrobnienie, jedynie w ograniczonym stopniu może być pomocny w uściśleniu chronologii stanowiska. Kilka fragmentów brzuśców pochodzących z warstw przepalonego piasku lub kamiennych bruków można datować na X — pocz. XI w. Jeden z wylewów znaleziony w warstwie 63 (ryc. 9: 3) nawiązuje formą do naczyń typu IV z osady, datowanych na XI w., chociaż jego technologia jest wyraźnie mniej zaawansowana. Dwa inne fragmenty, pochodzące z warstw osypiskowych wału, to części naczyń silnie obtoczonych, o wysokim poziomie technologicznym, wskazującym na XII w., które jednak nie mogą być brane pod uwagę jako kryterium datujące dla głównej fazy użytkowania.

Z analizy materiału ceramicznego wynikają więc szerokie ramy czasowe, w którym można umieścić funkcjonowanie stanowiska. Trzeba przyjąć, że jego użytkowanie przypada na schyłek starszej i początek młodszej fazy wczesnego średniowiecza (IX — pocz. XI w.). Zawężenie tej chronologii nie jest możliwe ze względu na jednostkowy charakter znalezisk, brak datowania dendrochronologicznego¹¹ oraz zawodność materiału ceramicznego jako wyznacznika chronologicznego (por. m.in. Dulnicz 1994, s. 14 nn.; Szymański 2000, s. 353 nn.; Poleski 2000, s. 423 nn.).

2. STANOWISKO 2

W odległości ok. 50 m na wschód od stanowiska 1 znajduje się osada wczesnośredniowieczna, oddzielona od niego podmokłym obniżeniem. Zajmuje ona niewielkie wyniesienie, na którym podczas badań powierzchniowych zlokalizowano kilka dużych, owalnych plam czarnej ziemi, zawierającej przepalone kamienie i fragmenty ceramiki. Jeden z takich obiektów, znajdujący się w południowo-zachodniej części stanowiska, objęty został badaniami wykopaliskowymi.

Po zdjęciu warstwy ornej ukazała się intensywnie czarna warstwa (j.s. 31) o miąższości ok. 0,1–0,2 m, nasycona dużą ilością drobnych węgielków drzew-

¹¹ Analiza dendrochronologiczna wykonana przez dr inż. T. Ważnego (1999) z Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie dała negatywne wyniki.

Ryc. 10. Mołoczki st. 1. Całe naczynie znalezione pod brukiem. Fot. M. Gmur
Fig. 10. Mołoczki, Site 1. Completely preserved vessel found beneath the pavement.
Photo. M. Gmur

Ryc. 11. Mołoczki st. 2. Widok ogólny wykopu. Fot. G. Semenčuk

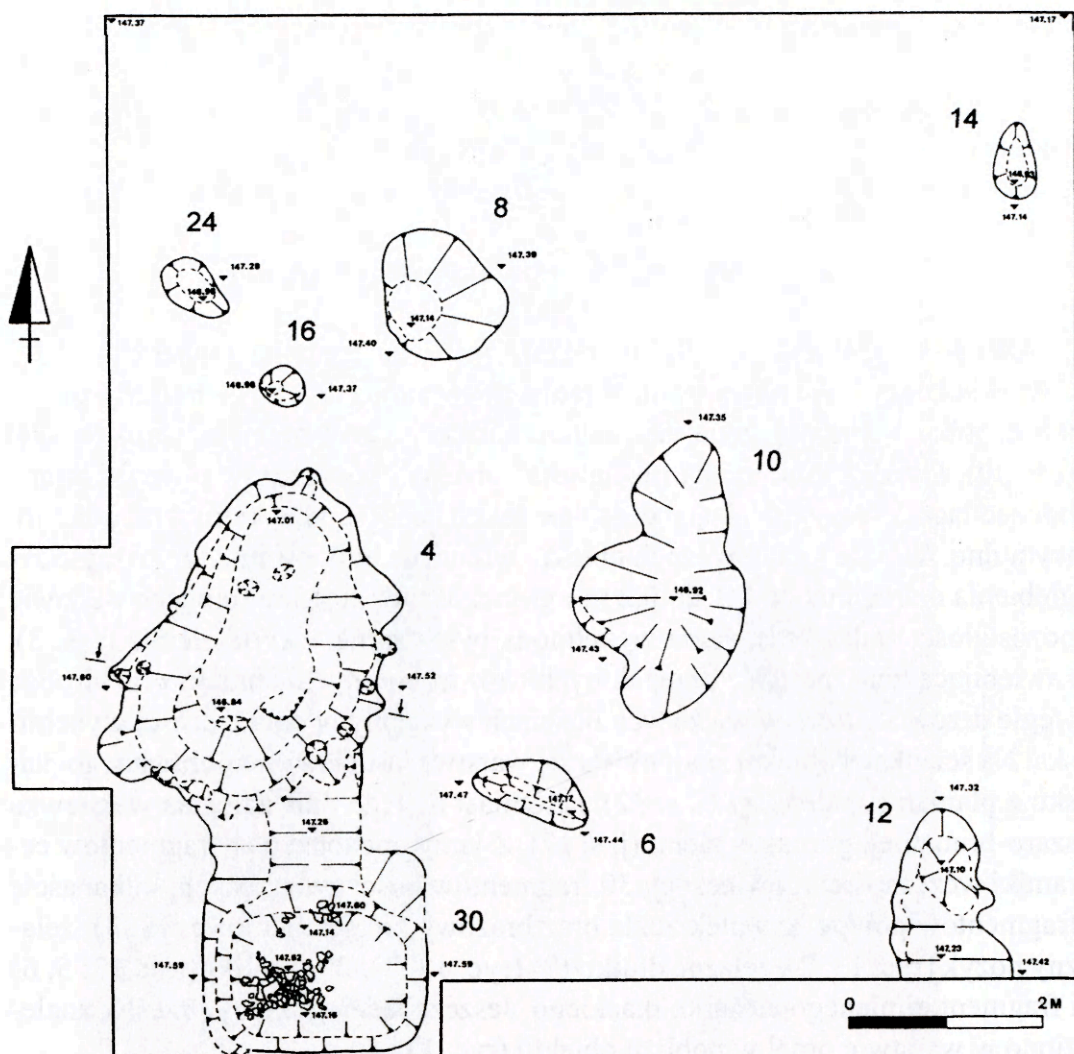
Fig. 11. Mołoczki, Site 2. General view of the excavation trench. Photo. G. Semenčuk

nych (ryc. 11). Pod nią znajdował się piaszczysty humus pierwotny, o barwie żółto-jasnobrązowej z czarnymi plamami spalenizny, w którym widoczne były niewyraźne zarysy obiektów. Ogółem zidentyfikowano 10 obiektów, w tym jedną dużą, owalną jamę, 5 mniejszych i 3 doły postłupowe (ryc. 12: 1). Większość obiektów wypełniała czarna ziemia, bardzo podobna do warstwy kulturowej.

2.1. Charakterystyka obiektów osadniczych

Obiekty 4 i 30 (ryc. 12: 2). Wydłużony obiekt zorientowany wzdłuż osi NE–SW, składający się z dużej owalnej jamy o wymiarach 3,7 x 2,4 m i głębokości 0,8 m (ob. 4) oraz położonej na południe od niej nieco mniejszej, prostokątnej (ob. 30). Owalna jama miała nieckowaty przekrój poprzeczny, pochyłe ściany boczne łagodnie przechodzące w równe, lekko nachylone w kierunku południowym dno. W dnie i na obrzeżach obiektu widoczne były owalne lub okrągłe zagłębienia o średnicy od 0,1 do 0,2 m i głębokości ok. 0,15 m, mogące stanowić pozostałości zadaszania. Jama wypełniona była czarną, zwartą ziemią (j. s. 3), zawierającą znaczną ilość przepalonych i rozdrobnionych kamieni oraz drobne węgle drzewne, które w większych ilościach wystąpiły w dolnej części wypełni-ska. Na ściankach obiektu znajdowała się warstwa jasnobrązowo-brunatnego piasku z plamami spalenizny (j. s. 32), natomiast na jego dnie zalegała warstewka szaro-brunatnej, gliniastej ziemi (j. s. 17). Z jamy pochodzi 571 fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej, 30 fragmentów kości zwierzęcych, kilkanaście fragmentów polepy, kawałek żużla oraz brązowy pierścionek (ryc. 13: 3), żelazny nożyk (ryc. 13: 2), żelazne dłutko (?) (ryc. 13: 1), 2 przęśliki (ryc. 13: 5, 6) i fragment glinianego ciężarka tkackiego. Jeszcze jeden gliniany przęślik znaleziono w warstwie ornej w pobliżu obiektu (ryc. 13: 4).

W odległości ok. 1 m na południe od jamy 4 usytuowany był obiekt 30 — prostokątna jama o wymiarach ok. 2 x 2 m, płaskim dnie i głębokości ok. 0,5 m. Jej centralną część zajmował częściowo zniszczony bruk, który pierwotnie miał prawdopodobnie prostokątny kształt i wymiary ok. 1 x 1 m. Ułożony on został z drobnych i średniej wielkości kamieni, zaś południową jego część stanowiła płaska, roztluczona płyta kamienna. W południowej części kamienie ściśle przylegały do siebie, natomiast w północnej zachowały się jedynie ich pojedyncze skupiska. Przestrzeń pomiędzy kamieniami wypełniała czarna ziemia, silnie nasyczona węglami drzewnymi. Z obiektu pochodzą 64 fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, fragment polepy oraz 2 fragmenty kości zwierzęcych. Obiekt 30 połączony był z jamą 4 za pomocą płytkiego „korytarzyka” o soczewkowatym przekroju, wymiarach ok. 1,5 x 0,9–1 m i głębokości dochodzącej do ok. 0,35 m.

Ryc. 12: 1. Mołoczki, st. 2. Plan obszaru przebadanego na terenie osady.

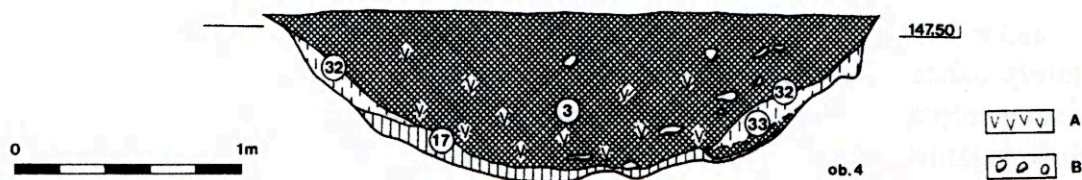
Stan po wyeksplorowaniu. Rys. H. Olczak

Fig. 12: 1. Mołoczki, Site 1. Plan of the excavated area of the settlement after exploration.

Drawn by H. Olczak

Obiekt 6. Jama o długości ok. 1 m, szerokości dochodzącej do 0,6 m i głębokości do ok. 0,3 m. Jama miała na stropie kształt jajowaty, jej ściany były silnie nachylone i tworzyły przekrój w kształcie litery V. Wypełniona była czarną ziemią zawierającą niewielką liczbę drobnych, przepalonych kamieni.

Obiekt 8. Jama o długości ok. 1,4 m, szerokości ok. 1,2 m i głębokości dochodzącej do ok. 0,3 m. Na stropie miała ona kształt owalny, a jej silnie nachylone ściany dosyć wyraźnie przechodziły w płaskie dno. Wypełniona była czarną ziemią zawierającą niewielką liczbę drobnych, rozkruszonych kamieni. Z obiektu

Ryc. 12: 2. Mołoczki, st. 2. Profil obiektu 4.

3 — czarna, zwarta ziemia zawierająca znaczną ilość przepalonych i rozdrobnionych kamieni oraz drobne węgle drzewne; 17 — szaro-brunatna, gliniasta ziemia; 32 — czarna ziemia przemieszana z żółtym piaskiem; 33 — czarna ziemia z węgielkami. A — węgle drzewne, B — kamienie. Rys. H. Olczak

Fig. 12: 2. Mołoczki, Site 2. Cross-section of feature 4.

3 — black compact soil with a great amount of burnt and broken stone pieces, and small charcoal particles; 17 — gray-brown clayey soil; 32 — black soil with yellow sand ; 33 black soil with charcoal. A-charcoal, B-stones. Drawn by H. Olczak

pochodzi 11 fragmentów ceramiki, 3 fragmenty kości zwierzęcych oraz 2 fragmenty polepy.

Obiekt 10. Jama o nieregularnym, zbliżonym do owalu kształcie na stropie i nachylonych ścianach bocznych, łagodnie przechodzących w zaokrąglone dno. Jej długość wynosiła ok. 2,9 m, szerokość w środkowej części dochodziła do ok. 1,7 m, a głębokość do 0,5 m. Obiekt wypełniony był w wyższej części intensywnie ciemnoszarą, prawie czarną ziemią z niewielką ilością plamek ciemnobrunatno-szarego piasku, której miąższość wynosiła ok. 0,2 m. Warstwa ta zawierała drobne rozkruszone kamienie oraz niewielką ilość drobnych węgielków. Pochodzi z niej fragment polepy oraz 23 fragmenty ceramiki. Poniżej zalegała oliwkowo-brązowa piaszczysta ziemia, przemieszana z oliwkowo-szarą i brązową, o miąższości dochodzącej do ok. 0,3 m. Warstwa ta zawierała drobne węgielki drzewne i niewielką ilość małych, rozkruszonych kamieni. Pochodzą z niej 2 fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej oraz 3 ułamki o nieustalonej chronologii.

Obiekt 12. Jama przebadana jedynie w północnej części. Wymiary wyeksplorowanej części wynosiły ok. 1,75 x 1,15 m, a głębokość ok. 0,2 m. Jama miała kształt nieregularny, zbliżony do owalu. Jej ściany łagodnie przechodziły w dno, w którego północnej części znajdowało się owalne zagłębienie. Wypełniona była intensywnie ciemnoszarą, prawie czarną ziemią z małymi kamieniami i niewielką ilością drobnych węgielków. Z wypełniska uzyskano 7 fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej.

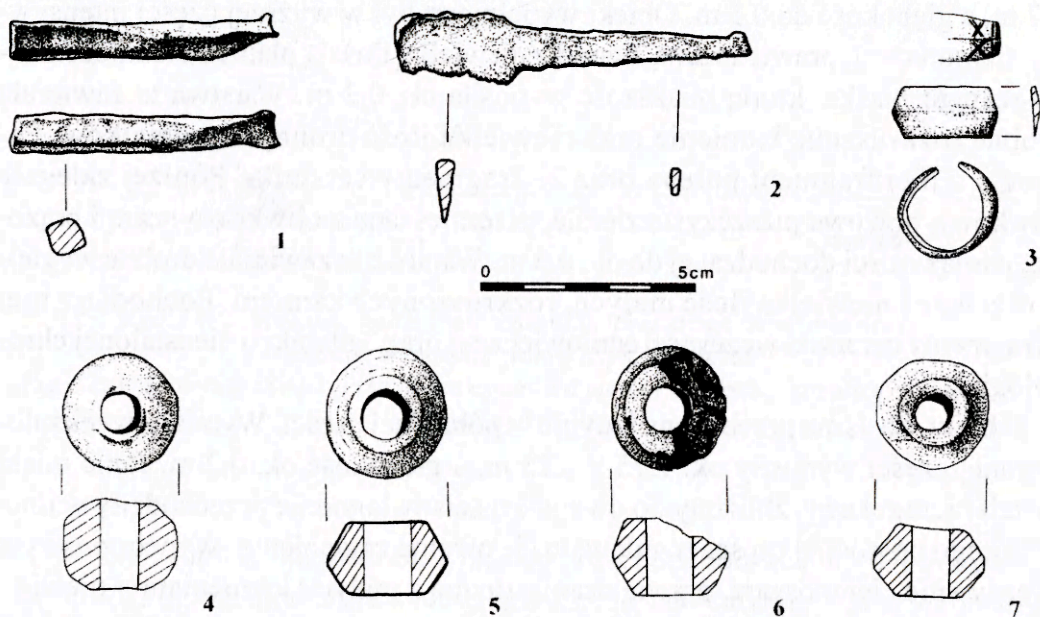
Obiekty 14, 16, 24. Doły postępowe o długości do ok. 0,5 m, i głębokości dochodzącej do ok. 0,5 m. Obiekty wypełnione były ciemnoszarą ziemią z plamkami brunatnego piasku i niewielką ilością drobnych węgielków. W ich wypełniskach znajdowano nieliczne fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Jamę 4/30, zarówno ze względu na jej rozmiary, jak i strukturę wypełniska, należy uznać za pozostałość obiektu o charakterze mieszkalnym. Niewątpliwie ważną rolę odgrywał tu kamienny bruk pełniący funkcję paleniska. Być może funkcja jamy związana była ze znalezionymi w jej wypełnisku oraz w bezpośrednim sąsiedztwie przęślikami i ciężarkiem tkackim. Z obiektami o podobnym charakterze należy się liczyć w pozostałej części osady, w miejscach, gdzie na powierzchni ziemi ornej widoczne są duże plamy czarnej ziemi.

2.3. Materiał zabytkowy

2.3.1. Przedmioty metalowe z jamy 4

Żelazne dłućko (?) o podłużnym kształcie i czworokątnym przekroju, o dł. ok. 6 cm (ryc. 13: 1); Fragment nożyka żelaznego o zachowanej dł. 8,3 cm, szer. 1,3–1,6 cm i grub. ok. 0,4 cm (ryc. 13: 2); Pierścionek z brązu o śr. ok. 2,3 cm, szer. 1,1–1,2 cm, grub. ok. 0,1 cm. Zachował się ślad ornamentu w postaci nacinanych krzyżyków i pionowych kresek (ryc. 13: 3).

Ryc. 13. Mołoczki, st. 2. Wybór materiału zabytkowego
1 — sztabka żelazna, 2 — fr. nożyka, 3 — pierścionek brązowy, 4–7 — przęśliki gliniane.

Rys. H. Karwowska, A. Piotrowicz

Fig. 13. Mołoczki, Site 2. Selection of artifacts.

1 — iron bar, 2 — knife fragment, 3 — bronze ring, 4–7 — clay spindle whorls.

Drawn by H. Karwowska, A. Piotrowicz

2.3.2. Zabytki gliniane

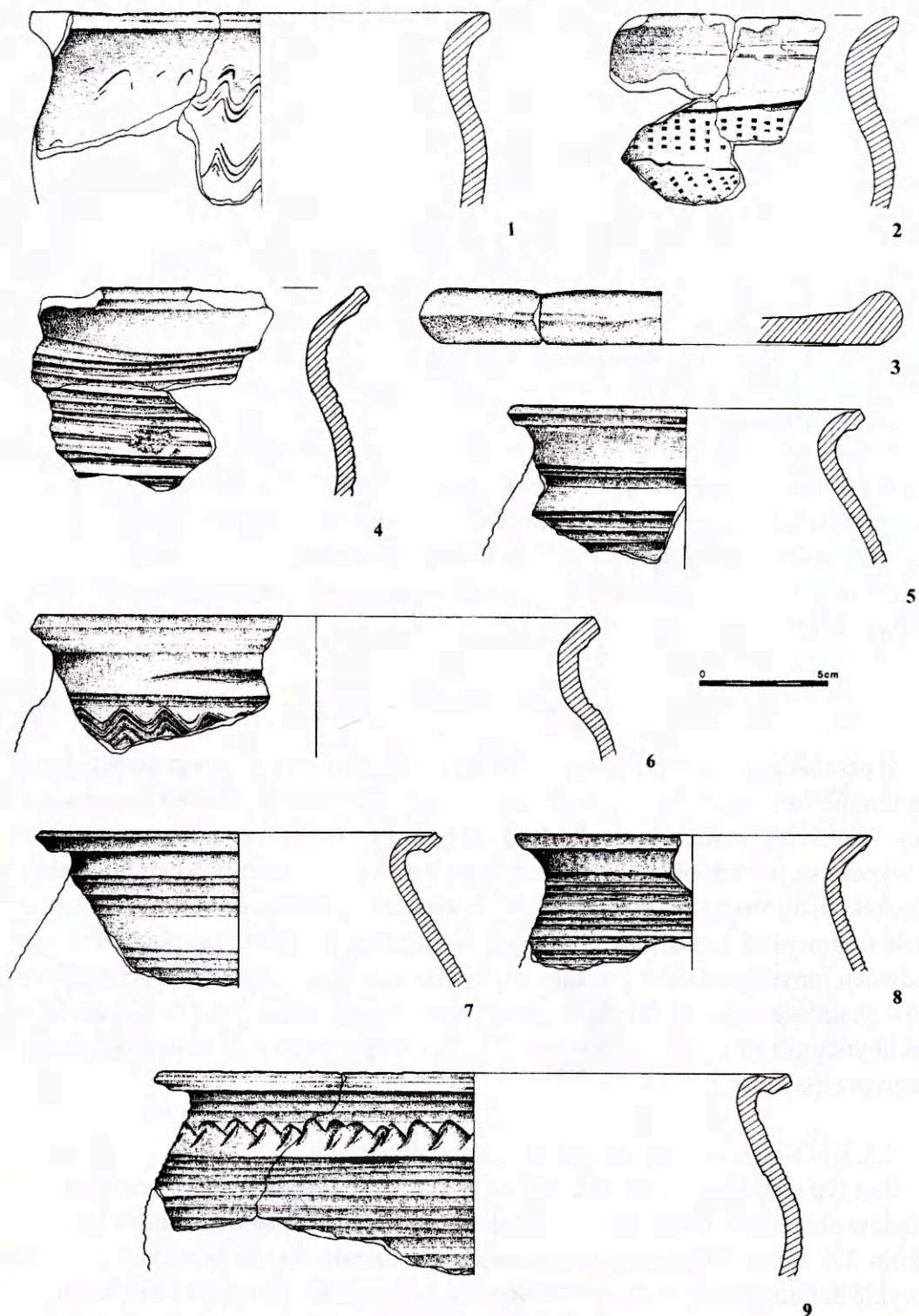
Przęślik o zaokrąglonych krawędziach bocznych i ciemnobrunatno-czarnej barwie, wykonany z gliny zawierającej piasek oraz drobny i średnioziarnisty tłuczeń. Wym.: śr. 2,9 cm, wys. 2,0–2,2 cm, śr. otworu 0,9–1,0 cm. Zabytek pochodzi z warstwy ornej (ryc. 13: 4); Przęślik dwustożkowaty, wykonany z gliny zawierającej drobny piasek, wypalony na ciemnobrunatny kolor. Powierzchnia wygładzona, ze śladami po obtaczaniu. Wym.: śr. 3 cm, wys. 1,7 cm, śr. otworu 1,2 cm. Znaleziony w jamie 4 (ryc. 13: 5); Częściowo zniszczony przęślik dwustożkowaty, wykonany z gliny zawierającej piasek i wypalony na brunatny kolor. Wym.: śr. 2,9 cm, wys. 1,9 cm, śr. otworu 1 cm. Znaleziony w jamie 4 (ryc. 13: 6); Przęślik dwustożkowaty niestarannie wykończony. Wykonany z gliny zawierającej piasek oraz niewielką ilość drobnego tłucznia, wypalony na kolor pomarańczowy. Wym.: śr. 2,8 cm, wys. 1,7 cm, wymiary otworu ok. 1,0 cm. Znaleziony w warstwie 31 (ryc. 13: 7); Fragment ciężarka tkackiego w formie dysku o śr. ok. 21 cm i grub. ścianek 1,7–1,8 cm. Ciężarek wykonany z gliny schudzonej piaskiem oraz tłuczniem o różnej granulacji. Po wypaleniu uzyskał pomarańczową barwę. Znaleziony w jamie 4.

2.3.3. Ceramika naczyniowa

Z przebadanego obszaru oraz z badań powierzchniowych przeprowadzonych na terenie całej osady uzyskano 982 fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej. Większość materiału pochodzi z jamy 4. Pozostałe fragmenty pozyskano z wypełnisk innych obiektów, warstwy kulturowej oraz ziemi ornej. Nie udało się zrekonstruować całych naczyń lub ich większych fragmentów. Przeciętna długość fragmentów znalezionych w obiekcie 4 wynosi 3,5–4 cm, zaś pochodzących z dwóch innych obiektów i warstw nie przekracza 3 cm. Znaczny procent ułamków charakteryzuje się dużym stopniem erozji powierzchni (14,4%) lub drobnymi ubytkami i zatarciem ornamentu (28,7%). Kilka fragmentów ma ślady wtórnego przepalenia.

2.3.3.1. Naczynia lepiące ręcznie i słabo obtaczane

Ten typ naczyń ma niewielki udział w materiale pozyskanym ze stanowiska. Śladów obtaczania nie stwierdzono jedynie na około 20 fragmentach, co stanowi około 2% całości materiału. Masa ceramiczna użyta do ich produkcji zawiera zwykle domieszkę średnio- i gruboziarnistego tłucznia. Do najciekawszych przykładów ceramiki ręcznie lepiącej należą 2 fragmenty bardzo podobnych, niestarannie wykonanych talerzy. Jeden z nich (ryc. 14: 3) ma pomarańczowo-ceglastą barwę, a jego masa ceramiczna zawiera domieszkę drobno- i średnioziarnistego

Ryc. 14. Mołoczki, st. 2. Wybór materiału ceramicznego z obiektu 4. Rys. H. Karwowska

Fig. 14. Mołoczki, Site 2. Selection of pottery material from feature 4.

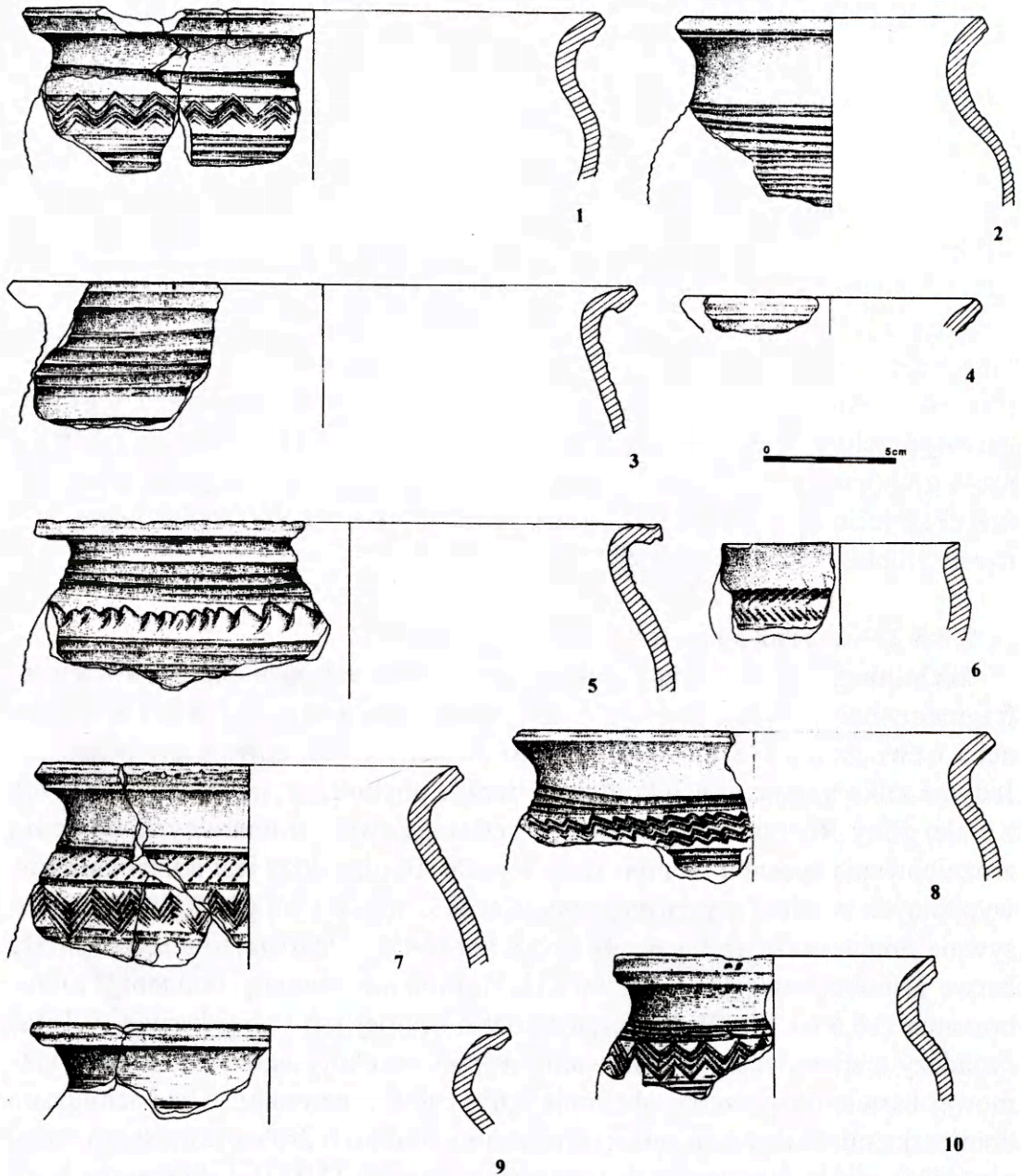
Drawn by H. Karwowska

tlucznia; podobnej domieszki użyto jako podsypki pod dno. Średnica talerza wynosi 17 cm, grubość wklęsłego dna — 9,5 do 13,5 mm, a ścianek — od 15 do 19 mm. Górna krawędź ścianek, ukośnie ścięta i zaokrąglona, lekko rozchyła się na zewnątrz. Z ceramiką ręcznie lepioną powiązać należy prawdopodobnie również trzy słabo obtoczone fragmenty wylewów. Jeden z nich to górna część garnka o pionowo ściętym wylewie (ryc. 14: 1). Jego średnica wynosi 18 cm, a grubość ścianek 8–10 mm. Masa ceramiczna zawiera niewielką ilość średnioziarnistej domieszki tłucznia. Naczynie miało jaskrawo pomarańczową barwę i trójbarwny przełom. Ozdobiono je dwoma pasmami wielokrotnej linii falistej. Inny fragment to masywny wylew esowatego naczynia o średnicy około 20 cm (ryc. 14: 2). Ma on ciemnobrunatną, przechodzącą w pomarańczową barwę i trójbarwny przełom. Masa ceramiczna schudzona została dużą ilością domieszki średnio- i gruboziarnistego tłucznia. Naczynie ozdobiono dwoma rzędami ukośnych kresek, odcisniętych wielozębnym narzędziem, pomiędzy którymi biegną nierówne żłobki.

2.3.3.2. Naczynia silnie formująco obtaczane

Technologia wykonania i ornamentyka. Przeważająca część materiału to fragmenty naczyń silnie formująco obtoczonych na całej powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej (98%). Jako surowca do ich wyrobu użyto gliny żelazistej. Jedynie kilka fragmentów o kremowej barwie pochodzi z naczyń wykonanych z białej gliny. Różnorodne przełomy, z przewagą dwu- i trójbarwnych, dowodzą zróżnicowania sposobu i temperatury wypału. Bardzo duży jest udział garnków wypalonych w silnej atmosferze utleniającej, dzięki czemu uzyskały one intensywnie pomarańczową barwę powierzchni (64%). Pozostałe naczynia miały barwę jasnobrązową (9%), brązową (8,3%) lub ciemniejszą: brunatną i szarobrunatną (16,5%). Obecność fragmentów o czarnej lub szarej barwie (0,16%) świadczy o sporadycznym stosowaniu wypału redukcyjnego. Fragmenty o kremowej barwie powierzchni obejmują 0,6% całości materiału. Glinę schudzano domieszką mineralną, najczęściej mieszaniną średnio- i drobnoziarnistego tłucznia (45%), rzadziej występuje tłuczeń średnioziarnisty (21%) lub domieszka drobnoziarnista (25%). Znaczny jest udział fragmentów zawierających również ziarna bardzo grubego tłucznia lub żwiru (9%), co dowodzi, że masa ceramiczna przygotowywana była niezbyt starannie. W kilku przypadkach zauważono zróżnicowaną ilość i rodzaj domieszki w poszczególnych wałkach gliny tego samego naczynia.

Zdobienie naczyń polegało głównie na pokrywaniu ich powierzchni rytymi żłobkami dookólnymi. Ze względu na znaczny udział w całości materiału fragmentów żłobkowanych (około 70%) można przypuszczać, że ten rodzaj ornamentu musiał pokrywać dużą część powierzchni naczyń. W wypadku niektórych

Ryc. 15. Mołoczki, st. 2. Wybór materiału ceramicznego z obiektu 4 i pozostałych jam.

Rys. H. Karwowska

Fig. 15. Mołoczki, Site 2. Selection of pottery material from feature 4 and other pits.

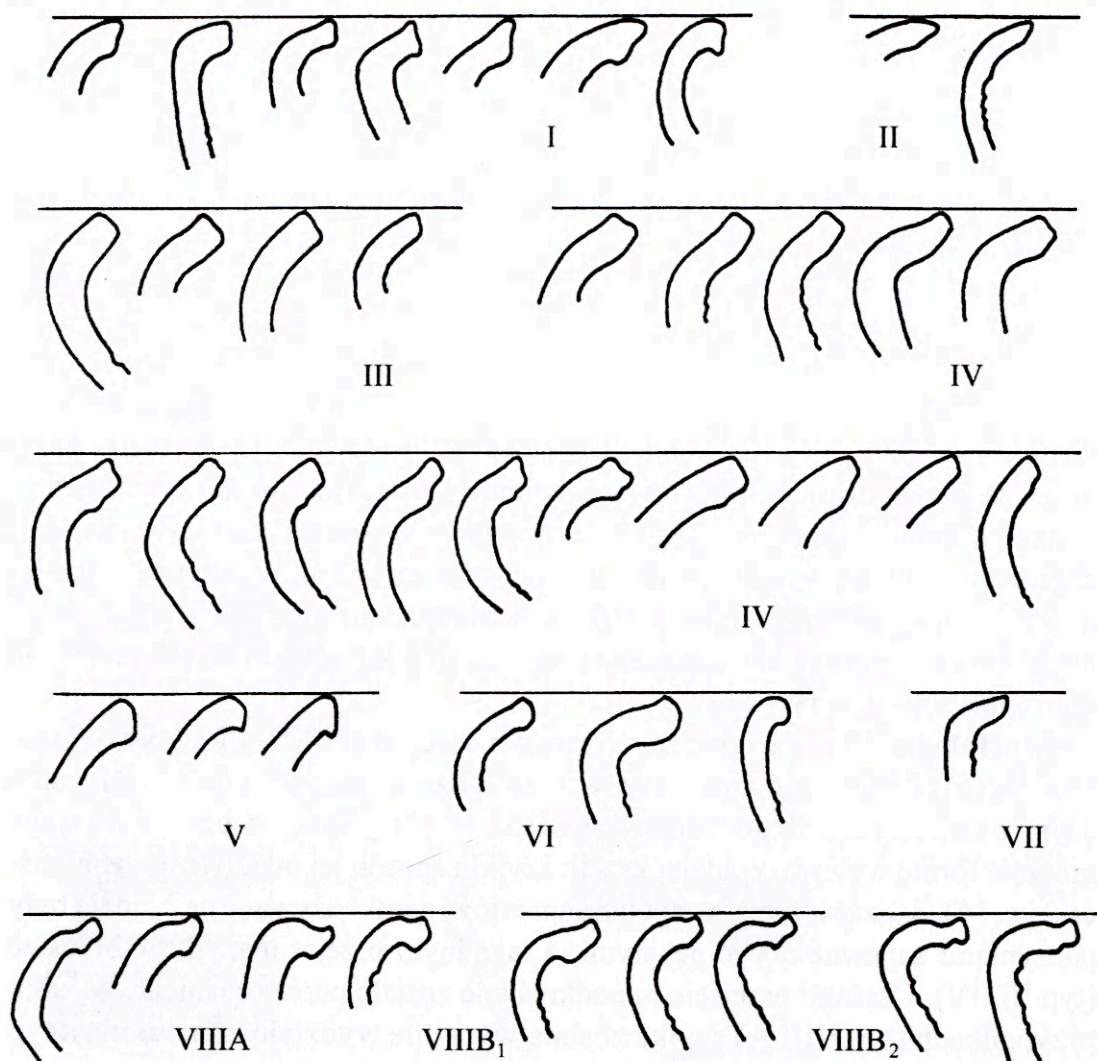
Drawn by H. Karwowska

typów garnków ornamentowane były również szyjki (najczęściej bardzo delikatnie), ale zwykle zaczynało je ozdabiać począwszy od dolnej części szyjki lub górnej części brzuśca w dół. Ornament pasmowy występuje jedynie na kilku fragmentach części przydennych. Z ornamentem żłobkowym często współwystępują

inne wątki zdobnicze. Aż 53 fragmenty ornamentowane są wielokrotną linią falistą, najczęściej cztero- lub pięciokrotną. Ma ona kształt zygzaków o ostrych załomach, a nieco rzadziej łagodnej fali. Przykłady ornamentu falistego pojedynczego są sporadyczne (8 ułamków). Czasami naczynia zdobiono wzorem odciskany za pomocą wielozębnego narzędzia, mającym postać ukośnych kresek (16 fragmentów), rzadziej zygzaków (2 fragmenty). Kilka razy występuje ornament nacinany ostrym narzędziem, który ma formę ukośnych kresek (4 ułamki) lub fantazyjnych nacięć (3 fragmenty). Inne sposoby ornamentacji są bardzo rzadkie. Wymienione wyżej sposoby zdobienia naczyń występują zwykle pojedynczo i zajmują górną część brzuśca. Niezwykle rzadko zdarza się połączenie dwu rzędów tego samego wątku zdobniczego, a wyjątkowo dwu różnych. Wątki zdobnicze zachodzą czasami częściowo na znajdujące się nad lub pod nimi żłobki dookolne. Dowodzi to, że w trakcie rycia ornamentu pasmowego zostawiano miejsce na ornament innego typu, który wykonywano na końcu. W przypadku jednego z naczyń występujące jeden pod drugim wątki zdobnicze, odciskanych ukośnych kresek i linii falistej, oddzielono wyrytym w końcowym etapie zdobienia szerokim żłobkiem (ryc. 15: 7).

Morfologia. W materiale ceramicznym z osady przeważały fragmenty garnków. Wyróżniono 8 głównych typów tego rodzaju naczyń (typy I–VIII), przy czym z powodu ich złego stanu zachowania w klasyfikacji wzięto pod uwagę głównie formę wylewu, rzadziej kształt szyjki i sposób jej oddzielenia od brzuśca (ryc. 16). Sądząc z zachowanych fragmentów, garnki używane na osadzie były naczyniami zapewne dosyć pękatymi, o łagodnym przejściu szyjki w brzusec (typ III, IV). Czasami przejście to podkreślone zostało przez ornament. W kilku przypadkach (typ VIII A) szyjka została wyraźnie wydzielona, natomiast typ VIII B charakteryzuje się jej brakiem. Średnica wylewów waha się od 12 do 29 cm, przy czym średnica typowych naczyń mieści się w przedziale 15–22 cm. Ścianki garnków zwykle są dosyć masywne, przeciętnie mają 7–8 mm grubości. Niewiele jest fragmentów cienkościennych (głównie typ VIII), a tylko 3 fragmenty to ułamki naczyń o grubości ścianek powyżej 15 mm. Na załomie brzuśca jednego z garnków znajdowała się listwa pogrubiająca, dekorowana kilkoma pasmami wielokrotnej linii falistej.

Dna naczyń zwykle były lekko wklęsłe, formowane na niewielkiej nakładce (19 fragmentów) lub wklęsłe, wykonane na grubszej nakładce (19 fragmentów). Dna płaskie występują rzadziej (10 fragmentów). W kilku przypadkach widoczny jest sposób łączenia dna ze ściankami naczynia w postaci pierścienia dookolnego. Dna formowano zwykle na małej lub średniej ilości drobnoziarnistej podsypki z piasku. Rzadziej występuje mieszanina piasku i średnioziarnistego tłucznia. W kilku przypadkach zanotowano brak podsypki. Średnica den waha się od 5,5 do 11 cm, najczęściej 7–10 cm. Grubość den jest bardzo zróżnicowana i wynosi

Ryc. 16. Mołoczki, st. 2. Zestawienie głównych typów ceramiki. Rys. H. Olczak
 Fig. 16. Mołoczki, Site 2. Main pottery types. Drawn by H. Olczak

od 5,5 do 13,5 mm, a w jednym przypadku sięga 19 mm. Na jednym z fragmentów widoczne są ślady podważania, powstałe podczas zdejmowania naczynia z koła. Na żadnym z zachowanych den nie odkryto śladu znaku garncarskiego.

Wśród materiału ceramicznego z osady można wyróżnić dwa wyraźnie dominujące typy naczyń: IV i VIII. Przeważają naczynia typu IV (61 fragmentów — ok. 55% ogólnej liczby wylewów), charakteryzujące się poziomą listwą na wylewie — gzymsem (ryc. 14: 4, 5, 6; 15: 1, 2, 7, 9), rzadziej lekkim pogrubieniem jego dolnej krawędzi. Ich szyjka łagodnie przechodzi w brzusec lub jest delikatnie wydzielona za pomocą ornamentu albo lekkiego wcięcia. Naczynia tego typu zostały silnie obtoczone, a ornament wykonany dokładnie. Jednak ich ścianki są

na ogół grube, a wylewy raczej masywne. Jedynie w kilku przypadkach występują zaczątki wrębu na pokrywkę. Zewnętrzna powierzchnia tych naczyń ma pomarańczową, brunatną lub ciemnobrunatną barwę. Przełomy są różnorodne, ale najczęściej występuje trójbarwny. Równie zróżnicowane są ilość i rodzaj domieszki, można jednak zauważyć przewagę fragmentów z dużą lub średnią ilością mieszaniny średnioziarnistego tłuczni i piasku. Naczynia te ozdobione zostały żłobkami dookolnymi, którym w górnej partii brzuśca często towarzyszy wielokrotna linia falista (ryc. 14: 6; 15: 1, 10), rzadziej inny rodzaj ornamentu (ryc. 15: 7).

Naczynia typu VIII wyróżniają się wyraźnym wrębem na pokrywkę. Ich ścianki są cieńsze, a wylewy bardziej delikatne. Charakteryzują się one wysokim poziomem technologicznym, są silnie obtoczone, zostały też lepiej wypalone, uzyskując barwę brunatno-szarą, brunatno-ceglastą, ciemnobrunatną lub czarną. Wyróżniają się większą twardością i mniejszym stopniem rozdrobnienia, a ich powierzchnia rzadko wykazuje ślady erozji. Masa ceramiczna została lepiej przygotowana, przeważa domieszka drobnoziarnista, znacznie rzadziej niż w przypadku pozostałych typów naczyń zaobserwowano dodatek domieszki o grubszej granulacji. Garnki VIII A (8 fragmentów) charakteryzują się wyodrębnieniem szyjki, zwykle wyraźnie oddzielonej zarówno od wylewu, jak i od brzuśca (ryc. 15: 9), natomiast naczynia VIII B (7 fragmentów) cechuje przede wszystkim brak szyjki oraz obecność ornamentu pasmowego tuż pod wylewem. Cztery z nich (typ VIII B1, ryc. 14: 5, 7; 15: 3) charakteryzują się wylewami uformowanymi bardzo podobnie do wylewów naczyń typu VIII A, natomiast 3 fragmenty typu VIII B2 (ryc. 15: 5) mają bardzo silnie profilowane wylewy, a obok żłobków dookolnych zdobi je pas fantazyjnych nacięć, umieszczony w górnej części brzuśca.

Typy naczyń IV i VIII są zapewne odbiciem funkcjonowania co najmniej dwóch warsztatów ceramicznych lub faz produkcji, przy czym typ VIII charakteryzuje się zdecydowanie wyższym poziomem technologicznym. Spośród pozostałych form naczyń na uwagę zasługuje ozdobiony wzorem jodełkowym fragment górnej części małego naczynia o średnicy ok. 9 cm i ukośnie ściętym do wewnątrz wylewie (ryc. 15: 6). Interesujący jest fragment zaopatrzonego w delikatny gzymś wylewu, należący do cienkościennego naczynia stołowego o średnicy ok. 11 cm (ryc. 15: 4). Wykonane ono zostało z dobrze przygotowanej białej gliny, która nie występuje na obszarze Podlasia (Buko 1990, s. 64 nn.). Naczynie to oraz 7 innych ułamków, charakteryzujących się podobnym rodzajem masy ceramicznej, należy uznać za produkt obcego warsztatu. Najprawdopodobniej mamy tu do czynienia z importami z terenu Rusi (Jakimowicz 1939–48, s. 420; Abramowicz 1959, s. 157 n.). Za wynik oddziaływań z obszaru Rusi można uznać również obecność nielicznych garnków o zaokrąglonych wylewach (typ VI). Podobne formy częściej występują na obszarach Polski południowo-wschodniej, a na Podla-

siu znane są z grodziska w Paszkowszczyźnie, gm. Orla (badania autora, 1997 r.). Poza pojedynczym fragmentem (typ VII, por. Musianowicz 1969, tabl. IV15, XXXVIII/10) na stanowisku brak jest wpływów tzw. ceramiki drohiczyńskiej.

2.4. Chronologia stanowiska

Zabytki metalowe ze stanowiska są nieliczne i mało charakterystyczne, dlatego też, wobec braku dat dendrochronologicznych, główne kryterium chronologiczne musi stanowić ceramika naczyniowa. Przeważające na osadzie formy IV i VIII nie mają zbyt wielu odpowiedników w materiale archeologicznym z najbliższych terenów. Jeden z garnków z pobliskiego grodziska w Krasnej Wsi stanowi wyraźną analogię do naczyń typu VIII A (Krasnodębski 2000, s. 185, ryc. 5/9). Zbliżony formą fragment wylewu pochodzi też z grodziska w Klukowiczach (badania autora, 1997 r.). Pewne podobieństwo do naczyń typu VIII, pod względem formy, ale również masy ceramicznej i wypału, wykazuje materiał z osady przygrodowej w Bobrowce (badania autora, 1997 r.)¹². Najbliższe analogie do ceramiki z Mołoczek pochodzą z osady w Ogrodnikach, gdzie występują wylewy zbliżone do typów IV i VIII (Musianowicz, Zawadzka 1961, tabl. XXXI/18, XXXIV/10, 13). Stanowisko to datowane jest na 2 poł. X–XI w., a niektóre formy ceramiczne nawet na XII w. (Musianowicz, Zawadzka 1961, s. 166 nn.). Jeśli chodzi o dalsze tereny Podlasia i Mazowsza, to dominujące na stanowisku naczynia typu IV nie pojawiają się wprawdzie masowo w opublikowanym materiale archeologicznym tego regionu, ale pojedyncze przykłady podobnych form znane są z licznych stanowisk: Niewiadoma (Miśkiewicz 1996, tabl. XXXIV/6), Bródno Stare (Musianowicz 1956, tabl. II/10), Gozdowo (Musianowicz 1950/1951, ryc. 26a, b, tabl. LXXI/3, LXXII/6), Podebłocie (Barford, Marczak 1992, s. 140, ryc. 4/3). Jako materiał masowy występują zaś na obszarze Słowiańszczyzny północno-wschodniej, gdzie datowane są zwykle na XI w. (Štychov 1969, s. 50, ryc. 33/14, s. 133, ryc. 1; tenże 1992, s. 167, ryc. 86/2; Tkaczew 1969, s. 197, ryc. 2). Wylewy zbliżone do typów VIII A i VIII B1 spotyka się zarówno na Podlasiu i Mazowszu: Niewiadoma (Miśkiewiczowa 1996, tabl. XXVII/1, XL/9), Ogrodniki (Musianowicz, Zawadzka 1961, tabl. XXXIV/13), Gozdowo (Musianowicz 1950/51, tabl. LXVI/6,7), Czersk (Grodziska, ryc. 44), jak i na szerszym obszarze (Walicka 1960, tabl. III/8, V/5). Typ VIII B2 występuje znacznie rzadziej (Musianowicz 1950/51, tabl. LXVII/1). Naczynia typu VIII datowane są zazwyczaj na XII, a nawet połowę XIII w. (Musianowicz 1950/51, s. 300 nn.; Walicka 1960, s. 287, 290).

¹² Stanowisko występuje w literaturze pod nazwą Jancewicze, por. Musianowicz 1960, s. 121; Miśkiewicz 1981, s. 137.

Pozostałe typy naczyń uzyskanych z przebadanej części osady reprezentowane są przez pojedyncze przykłady. Niektóre z nich to zapewne formy przeżytkowe. Na X–XI w. należy prawdopodobnie datować charakteryzujące się mniej zaawansowaną technologią oraz większym stopniem rozdrobnienia i erozji naczynia typu I, a być może również typu II. Nieliczne fragmenty naczyń ręcznie lepionych i słabo obtaczanych trzeba datować na starszą fazę wczesnego średniowiecza, IX–X w.

Analiza ceramiki naczyniowej dowodzi, że główny okres użytkowania objętego badaniami obszaru osady, a przede wszystkim jamy 4, z której pochodzi większość materiału, przypada na 2 poł. XI — pocz. XIII w. Na podstawie obecności nielicznej ceramiki o wcześniejszej chronologii można przypuszczać, że przebadany obszar obejmuje jedynie ograniczony wycinek czasowy funkcjonowania osady. Szczególnie ważna jest obecność ceramiki ręcznie lepionej, datowanej na starszą fazę wczesnego średniowiecza. Sugeruje ona, że początki osady mogły być starsze niż to wynika z analizy głównej partii materiału.

3. PODSUMOWANIE

W tym miejscu należy postawić pytanie o wzajemne relacje pomiędzy oboma stanowiskami, położonymi przecież w bezpośrednim sąsiedztwie. Porównanie materiału ceramicznego sugeruje jednak znacznie późniejsze zasiedlenie osady, niż użytkowanie miejsca kultu. Jedynie kilka procent fragmentów naczyń z osady można z całą pewnością uznać za współczesne ceramice ze stanowiska 1. Wskazuje to na istnienie w pobliżu starszej osady lub raczej jej starszej fazy, współczesnej miejscu kultu.

Ostatnią ważną i niestety niewyjaśnioną kwestią są relacje pomiędzy kompleksem osadniczym w Mołoczkach a usytuowanym ok. 2 km na północ grodem w Krasnej Wsi/Szeszyłach. Pomimo bardzo ograniczonego zasięgu badań na tym stanowisku (Krasnodębski 2000, s.185 n.) stwierdzono duże analogie pomiędzy znalezionym tam materiałem ceramicznym a ceramiką z osady mołoczkańskiej. Dalej idące wnioski wymagają jednak dalszych badań wykopaliskowych na terenie grodziska.

*Instytut Archeologii i Etnologii PAN
w Warszawie*

BIBLIOGRAFIA

- Abramowicz Andrzej
1959 *Ceramika z Czermna*, AP 4, z. 1, s. 149–185.
- Barford Paul, Marczak Ewa
1992 *Peasant Households, Potters and Phasing: Early Medieval Ceramics from Podebiocie, Poland*, APolona 30, s. 127–149.
- Buko Andrzej
1990 *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*, Wrocław.
- Dulinicz Marek
1994 *Datowanie absolutne i względne wybranych stanowisk wczesnośredniowiecznych Słowiańszczyzny zachodniej*, Światowit 39, s. 14–31.
- Grodziska I. Górską L., Paderewską, J. Pyrgałą, W. Szymański, L. Gajewski, Ł. Okulicz,
Grodziska Mazowska i Podlasia, Wrocław 1976.
- Jakimowicz Roman
1939–48 *Okres wczesnohistoryczny*, [w:] *Prehistoria ziem polskich IV*, cz. 1, Kraków, s. 361–428.
- Krasnodębski Dariusz
2000 *Podlasie na przełomie I i II millennium w świetle wyników najnowszych badań archeologicznych*, [w:] *Osadnictwo i Architektura Ziemi Polskiej w dobie Zjazdu Gnieźnieńskiego*, red. A. Buko, Z. Świechowski, Warszawa, s. 179–190.
- Kurnatowska Zofia
1973 *Główne momenty w rozwoju wczesnośredniowiecznego garncarstwa polskiego*, Kwart. HKM 21, nr 3, s. 435–447.
- Kuza A.V., Solov'eva G.F.
1972 *Jazyčeskoe svjatišče v zemle Radimičej*, Sov. Arch., nr 1, s. 146–154.
- Michniewicz Maria
1997 *Omówienie wyników analizy szczątków drzew zachowanych na stanowisku archeologicznym Mołoczki, st. 1 (grodzisko), gm. Boćki, nr obszaru AZP 48–87*, maszynopis w IAE PAN.
- Miśkiewicz Maria
1957 *Dwie osady wczesnośredniowieczne we wsi Słochy-Ogrodniki, pow. Siemiatycze*, WA 24, z. 4, s. 351–359.
1981 *Mazowsze wschodnie we wczesnym średniowieczu*, Warszawa.
1996 *Wczesnośredniowieczny kompleks osadniczy w Niewiadomej w województwie siedleckim*, Warszawa.
- Moździoch Sławomir
2000 *Archeologiczne ślady kultu pogańskiego na Śląsku wczesnośredniowiecznym*, [w:] *Człowiek, sacrum, środowisko. Miejsca kultu we wczesnym średniowieczu. Spotkania Bytomskie IV*, red. S. Moździoch, Bytom, s. 155–193.

Musianowicz Krystyna

- 1950/51 *Cmentarzysko i osada wczesnohistoryczna w Gozdowie, pow. Sierpc*, WA 17, z. 4, s. 251–304.
- 1956 *Gród i osada podgrodowa w Bródnie Starym koło Warszawy*, „Materiały Wczesnośredniowieczne” 4, s. 7–96.
- 1960 *Granica mazowiecko-drehowicka na Podlasiu we wczesnym średniowieczu*, MW 5, s. 187–230.
- 1966 *Ślady osadnictwa VI–VIII w. w Drohiczyń, pow. Siemiatycze*, WA 32, z. 1–2, s. 31–53.
- 1969 *Drohiczyń we wczesnym średniowieczu*, „Materiały Wczesnośredniowieczne” 5, s. 7–235.

Musianowicz Krystyna, Zawadzka Barbara

- 1961 *Wczesnośredniowieczna osada w Ogrodnikach, pow. Siemiatycze w świetle badań 1959 r.*, WA 27, z. 2, s. 144–196.

Pokrovskij Fiodor V.

- 1895 *Archeologičeskaja karta grodnenskoj gubernij*, Wilno.

Poleski Jacek

- 2000 *Chronologia i periodyzacja wczesnego średniowiecza — osiągnięcia i porażki*, [w:] *Archeologia i prahistoria polska w ostatnich półwieczu*, red. M. Kobúsiewicz, S. Kurnatowski, Poznań, s. 423–432.

Rusanova Iryna P

- 1992 *Kul’tovyje mesta i jazyčeskie svjatišča slavjan VI–XIII vv.*, Sov. Arch. 4, s. 50–67.

Rusanova Iryna P., Timoščuk Boris A.

- 1986 *Zbrucskoe svjatišče (predvaritel’noe soobščenne)*, Sov. Arch. 4, s. 90–99.
- 1993 *Jazyčeskie svjatišča drevnich slavjan*, Moskva.

Rybakov Barys A.

- 1987 *Jazyčestvo drevnej Rusi*, Moskva.

Sedov Valentin V.

- 1953 *Drevnerusskoe jazyčeskoe svjatišče v Peryni*, KSIA 50, s. 92–103.
- 1954 *Novye dannye o jazyčeskom svjatišče Peruna (po raskopkam Novgorodskoj ekspedicii 1952 g.)*, KSIA 53, s. 105–108.
- 1982 *Vostočnye slavjanie v VI–XIII vv.*, Moskva.

Słupecki Leszek P.

- 1994 *Slavonic Pagan Sanctuaries*, Warsaw.

Štychov Georgij V.

- 1969 *Zaslavl’ v svete raskopok 1967–1968 gg.*, [w:] *Tezisy doladov k konferencii po archeologii Belorussii*, Min’sk, s. 132–141.
- 1992 *(Štychau) Kryvičy*, Minsk.

Szymański Wojciech

1995–96 *Wyżynne sanktuaria nad Zbruczem — fakty a interpretacje*, AAC 33, s. 219–246.

2000 *Trudne problemy w poznawaniu starszych faz wczesnego średniowiecza na ziemiach polskich*, [w:] *Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu*, red. M. Kobusiewicz, S. Kurnatowski, Poznań, s. 353–379.

Tkačev Michail A.

1969 *Proriezka vala gorodiščja na r Menke*, [w:] *Tezicy dokladov k konferenciji po archeologii Belorussji*, Min'sk, s. 192–199.

Walicka Elżbieta

1957 *Wczesnośredniowieczna osada w miejscowości Mogielnica, pow. Sokołów*, WA 24, z. 4, s. 360–366.

1960 *Materiały z wczesnośredniowiecznych osad i grodzisk z północnej części Ziemi Dobrzyńskiej*, MW 5, s. 283–295.

Ważny Tomasz

1999 *Analiza dendrochronologiczna i gatunkowa drewna ze stanowiska w Mołocz-kach*, maszynopis w IAE PAN.

Zajkovskij Edvard M.

1993 *Verchavljanskae svjatilišča*, [w:] *Archeologija i Numizmatyka Belarusi*, Min'sk, s. 124.

1998 *Jazyčnickija svjaciliščy paunocnaj peryferyi uplyvau Galicka-Valynskaga Knjastva*, [w:] *Galic i Galic'ka zemlja v deržavotvorcich procesach Ukraini (materiali mižnarodnoi juvilejnoi naukovoi konferencii)*, Ivano-Frankivs'k, Galic.

HANNA OLCZAK, DARIUSZ KRASNODEBSKI

THE PLACE OF THE EARLY MEDIEVAL CULT
AND THE SETTLEMENT IN MOŁOCZKI,
BIELSK PODLASKI DISTRICT, PODLASKIE VOIVODSHIP

(Summary)

In 1997 the excavation of presumed fortified (Site 1) and settlement areas (Site 2) in Mołoczki were carried out by the Committee of the Scientific Research. The work was a part of the research project called „Poland in the Time of the Gniezno Convention. Basing on a published information, Site 1 was expected to be a small hillfort surrounded by a circular rampart.

During the excavations of the “hillfort”, remains of a dike, up to 2 m high and 10 m wide, were uncovered. On the inner side of the construction there was a moat encircling the central area of 8 m in diameter. An irregular stone pavement was on the bottom of the moat and — in its vicinity — sediments containing a great amount of charcoal. Burnt wooden beams and planks were located in the dike destruction layers, mainly in the southwestern part of the excavation trench. Layout of these remains suggests that they come probably from a fence erected on the ditch crest that collapsed to the inner ditch. However, we cannot exclude hypothesis that the burnt wood is from an intentional fires performed on the dike. A rare pottery material, including one fully preserved pot, can be dated to the end of the older phase of the Early Medieval Period (9th–10th cent.).

The results of the research indicate that the site in question was neither military nor settlement object. Most probably it was a ritual place. Its morphology and sediment structure are close to those registered on sites of the so-called *Svjatilišče* Type in the Eastern Slavic milieu, interpreted as places of pagan cults.

During the excavation of the *svjatišče* a small-scale rescue research of the adjacent settlement was made. Artifacts recovered suggest the place had been occupied slightly latter — between the 2nd half of the 11th and the beginning of the 13th centuries.

Translated by Jerzy Kopacz

